

SZAKDOLGOZAT

Cséfainé Magyar Krisztina Erika

2024

BUDAPESTI GAZDASÁGI EGYETEM
KÜLKERESKEDELMI KAR
Nemzetközi Gazdálkodás Szak
Levelező munkarend
Gazdaságdiplomácia specializáció

Törökország felértékelődése a külgazdaságpolitikában és a külpolitikai irányváltás hatása a 21. századi EU – török gazdasági kapcsolatok alakulásában

Konzulens:

Dr. Nagy Milada PhD

Készítette:

Cséfainé Magyar Krisztina Erika
X61MG6

Budapest, 2024

NYILATKOZAT

Alulírott **Cséfainé Magyar Krisztina Erika** büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom, hogy a szakdolgozatomban foglalt tények és adatok a valóságnak megfelelnek, és az abban leírtak a saját, önálló munkám eredményei.

A szakdolgozatban felhasznált adatokat a szerzői jogvédelem figyelembevételével alkalmaztam.

Ezen szakdolgozat semmilyen része nem került felhasználásra korábban oktatási intézmény más képzésén diplomaszerzés során.

Tudomásul veszem, hogy a szakdolgozatomat az intézmény plágiumellenőrzésnek veti alá.

Budapest, 2024 év november hónap 29. nap

Cséfainé Magyar Krisztina

hallgató aláírása

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	7
1.1. Hipotézisek és módszertan	12
1.1.1. Első hipotézis	12
1.1.2. Második hipotézis	12
1.1.3. Kutatási megközelítés	13
1.1.4. Kutatási módszertan.....	13
2. A TÖRÖKORSZÁG – EURÓPAI UNIÓ KAPCSOLATOK FŐBB ESEMÉNYEI ...	14
2.1. Társulási szerződés: az Ankarai egyezmény	17
2.2. Az Európai Unió kereskedelempolitikája.....	17
2.2.1. Az Európai Unió külföldi működőtőke-befektetéseket támogató politikája	21
2.3. Vámunió	24
2.4. Törökország külpolitikai irányváltása és külgazdaságpolitikai térnyerése	28
2.4.1. Törökország export és import célrégiói – Új Selyemút	29
2.4.2. Törökország legdinamikusabban fejlődő szektorai	35
2.5. Törökország felértékelődő geopolitikai szerepe és jelentősége	37
2.5.1. Törökország regionális geopolitikai jelentősége – a Migrációs Paktum	37
2.5.2. Törökország geopolitikai jelentősége az energiaellátásban	39
3. ÖSSZEGZÉS	45
3.1. Első hipotézis.....	45
3.2. Második hipotézis.....	46
3.3. Következtetések.....	48
4. IRODALOMJEGYZÉK	49
5. INTERNETES HIVATKOZÁSOK	52

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat - Külföldi működőtőke befektetések legfőbb ágazatok szerint 2023-as év szerint rendezve (millió USD és %)	22
2. táblázat - Külföldi működőtőke befektetések a TOP3 ágazat szerinti bontásban 2023-as év szerint rendezve (millió USD és %)	23
3. táblázat - Külföldi működőtőke befektetések régióként 2023-as év szerint rendezve (millió USD és %)	24
4. táblázat - Törökország külkereskedelmi mérlege 2019-2023 (ezer USD)	27
5. táblázat - A török export célrégiói 2019-2023 (millió USD)	30
6. táblázat - A török import célrégiói 2019-2023 (millió USD)	32
7. táblázat - Törökország TOP5 export kereskedelmi partnere 2023-as év szerint rendezve (millió USD)	33
8. táblázat - Törökország TOP5 import kereskedelmi partnere 2023-as év szerint rendezve (millió USD)	34
9. táblázat - Kulcs adatok Törökország földgázpiacáról 2019-2023 időszak (millió Sm ³)	40

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra - Törökország térképe.....	7
2. ábra - Az Európai Unió 27 tagállama térkép.....	15
3. ábra - Külföldi működőtőke befektetések legfőbb ágazatok szerint 2023 (%).....	22
4. ábra - Új Selyemút – Alternatív útvonalak Kínából Európába	31
5. ábra - Törökország TOP5 export kereskedelmi partnerének százalékos megoszlása 2023	33
6. ábra - Törökország TOP5 import kereskedelmi partnerének százalékos megoszlása 2023	34
7. ábra - Gázvezeték Európa, Oroszország és Kaukázus között	41

1. BEVEZETÉS

Az egyetemi tanulmányaim megkezdésével egyidőben már körvonalazódott bennem, hogy a szakdolgozatomat mindenképp Törökországgal kapcsolatos témában szeretném megírni. A több, mint 15 éves külkereskedelmi munkakörömnek köszönhetően, cégen belül is lehetőségem nyílt a török piac és a török együttműködések felértékelődő szerepét megtapasztalni. Ezzel egyetemben olyan multinacionális nagyvállalatokkal együtt dolgozni, melyek a lokális, majd később a globális piaci ismereteikre és szakmaiságra építve, illetve átgondolt stratégiájuknak köszönhetően a nemzetközi piac fontos szereplőivé váltak.

Szakdolgozatomon keresztül szeretném minél mélyebben megismerni és megismertetni, hogy az elmúlt időszakban Törökország milyen utat bejárva volt képes gazdasági növekedésre szert tenni. Ezt a dinamizmust mennyire képes fenntartani és, hogy az adottságaiban rejlő lehetőségek képessé teszik-e az országot arra, hogy ne csak regionálisan, de globálisan is gazdasági központtá váljon.

Már az ország elhelyezkedéséből is adódik, hogy több kultúra és világ alkot egy érdekes keveréket. Törökország területe jelenleg két földrészre is átnyúlik. A Fekete-tenger és a Földközi-tenger között elhelyezkedő Anatóliai-félsziget alkotja az ország fő területét. Törökország európai részét pedig Kelet-Trákia foglalja magába. Északról Grúzia és Örményország, keletről Irán és Azerbajdzsán, délről Irak és Szíria, míg nyugatról az Égei-tenger szigetei, Görögország és Bulgária határolja.

1. ábra - Törökország térképe

Forrás: hu.adat.one

Törökország földrajzi fekvése mind politikai, mind gazdasági szempontból meghatározó, melyre egy kis történelmi áttekintést követően a szakdolgozatomban a későbbiekben részletesebben is kitérek.

Az elmúlt évtizedekben Törökország külpolitikáját és gazdasági stratégiáját lényeges változás jellemezte. Az 1923-ban létrejött Török Köztársaság egészen az 1980-as évekig a külkapcsolatok kialakítása és elmélyítése helyett, inkább a belső piaci igényeket kielégítő iparok létrehozására és megerősítésére szolgáló importhelyettesítő stratégiát tartotta szem előtt.

Az 1980-as évektől Turgut Özal miniszterelnöksége, majd elnöksége idején indult meg a gazdasági és társadalmi liberalizálódás és egy jelentős változás a török külpolitikában, illetve a diplomáciai kapcsolatokban egyaránt. (Rada, 2016) Az Özal által koordinált Gazdasági Stabilizációs Program teljesen megváltoztatta a bezárkózó stratégiát folytató gondolkodást. A termelési területeken visszaszorította az állami beavatkozást és erősítette az exportot, az exportköltségek bizonyos részének állami átvállalása mellett. Az importhelyettesítő politikát az 1980-as években felváltotta a magántulajdonban lévő feldolgozóiparra épülő exportorientált stratégia, amely a magánvállalatok fellendüléséhez vezetett. Ebben jelentős szerepe volt számos exportképes kis- és középvállalkozásnak, az európai integrációban érdekelt konzervatív vállalkozói rétegnek, az úgynevezett anatóliai tigriseknek is. Ezek a vállalkozások elsősorban önerőből, a török gazdasághoz viszonyítva jelentős növekedést értek el és új ipari övezeteket teremtettek olyan fejletlen régiókban, ahol részben a mezőgazdaság és a kézművesipar volt meghatározó. Általában családi vállalkozások voltak, amelyek mögött se állami, sem banki finanszírozás nem állt.

Az Özal-korszak Törökország gazdasági stratégiájának és külpolitikájának meghatározó periódusa volt, vagyis Graham (2008, 40.o.) gondolatait idézve, „*az Özal-érában vált a gazdaságpolitika a török külpolitika mozgatóerejévé*”.

A 2000-es évek elejére a zárkózott külpolitikát folytató ország regionális státusza jelentősen megváltozott, az euroatlanti szövetséghez tartozó és a nyugati térséggel együttműködő területi kapcsolata felerősödött.

Ez a változás, az iszlamista irányzattal rendelkező Igazság és Fejlődés Párt (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP) 2002-es parlamenti választásokon elért győzelmével csúcsosodott ki. A pártot jelenleg is Recep Tayyip Erdoğan, Törökország elnöke vezeti. A párt programja gazdaságilag sikeres, politikailag racionális volt, a külföldi tőkebefektetők szempontjából pedig mindenképp

figyelemre méltó és bizalmat építő. Ezen tényezők mindegyike jelentősen hozzájárult a kétharmados többséggel rendelkező AKP kormány hatékony irányításához. (Szigetvári, 2019)

Törökország stratégiai elhelyezkedésének, geopolitikai helyzetének, egyedi adottságainak köszönhetően napjainkban is meghatározó jelentőséggel bír, nemcsak európai, de globális aspektusból is. Földrajzi helyzetéből adódóan európai és ázsiai ország is egyben, ami identitásában is megmutatkozik, hiszen egyszerre része a Nyugatnak és a Keletnek.

1999 óta tagjelöltje az Európai Uniónak (EU). A felek a csatlakozási tárgyalásokat 2005-ben kezdték meg. Az 1995-ben aláírt vámuniós megállapodás szorosra fűzte kereskedelmi kapcsolatukat, melynek eredményeként az EU és Törökország gazdasági kontaktusa felértékelődött. Törökország egyik legfontosabb kereskedelmi partnere az Európai Unió, mellyel egyetemben gazdasági helyzetének és fejlettségének köszönhetően az Európai Unió számára Törökország is figyelmet igényel. A török feldolgozóipari termékek megbízhatóak, minőségük fejlődést mutat, az európaiak számára könnyen elérhetőek. Európai Unió tagjelöltségének köszönhetően a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok bővítését támogatja. (Szigetvári, 2013)

A 2007-es választásokig Törökország eszmeiségét az erőltetett „európaizálás” jellemezte, azonban az elhúzódó és akadozó csatlakozási tárgyalások eredményeként a fókusz egyre inkább a szomszédos régiókkal történő kapcsolatok helyreállítására helyezték. Ankara a „zero problems policy” elvet szem előtt tartva igyekezett azon országokkal a kapcsolatokat normalizálni, akikkel korábban konfliktusban álltak. Legnagyobb aktivitást az egykori Oszmán Birodalomhoz tartozó Balkánon, a Kaukázusban és a Közel-Keleten folytatott. (Szigetvári, 2017)

„Törökország egy olyan regionális hatalom, amely sokáig feledkezett meg a szomszédjairól.”
(Davutoğlu, 2010, idézi Szigetvári, 2017, 5.o.)

A török befolyás regionális kiterjesztése az erősödő török „puha hatalmi” (soft power) eszközökkel valósult meg. A „soft power” fogalom, melyet a külpolitikai gondolkodásba Joseph Nye vezetett be, valójában az érdekérvényesítés alternatív formáját takarja. Olyan tényezőkön alapszik, amely az adott országot mások számára vonzóvá teszik, így az képes hatással lenni rájuk. Ide sorolhatjuk: a kultúrát, az oktatást, a művészetet, a turizmust, a fiatal

és lendületes társadalmat, a civil-szférát, a világgazdasági integrálódást és a politikai rendszer sikerességét egyaránt. (Nye, 2004)

Törökország státusza megváltozott, úgynevezett „vonzó modell” lett, amit a török külpolitika, diplomácia és gazdasági szféra sikeresen ki is használt. Az kulturális értékek megőrzése és hangsúlyozása mellett a modern és fejlődő társadalmi és gazdasági sikerekre épített. (Szigetvári, 2017)

Kirişci álláspontja szerint a külpolitikai változások mögött azonban elsődlegesen a „kereskedő állam” (trading state) koncepciót találhatjuk. Véleménye szerint a külpolitikai irányváltás szempontjából a gazdasági tényező nem elhanyagolható. A világban bekövetkező események és a politikai, illetve katonai vezetők nyilatkozatai azonnal éreztetik hatásukat. A liberalizációs folyamat keretein belül megvalósuló sikeres együttműködéshez a kiegyensúlyozott külkapcsolatok elengedhetetlenek, leginkább azért is, mert a kölcsönös függés (interdependencia) a világpolitikában egyre inkább jelen van. (Kirişci, 2009)

Orientációs dilemmája miatt azonban Törökország folyamatosan keresi a helyét. Visszatérő kérdés számára, hogy a nyugati modernizációs utat követő politikáját folytassa-e, vagy keleti gyökereihez visszatérve alternatív fejlődési utat keressen. A hidegháború idején Törökországot erős nyugati kötődés jellemezte, majd az iszlámon alapuló modernizációs ideológia került előtérbe. Főként az úgynevezett „anatoliai tigrisekből” álló vállalkozói réteg esetében, a gazdasági sikereket és a globalizáció adta előnyök kihasználását hangsúlyozó muszlim „kálvinizmus” vált jellemzővé, amely jól tükrözte a modern kapitalizmus összeegyeztethetőségét. A kultúrája tekintetében muszlim maradt, törekvései azonban a nyugat felé mutatnak. (Szigetvári, 2017)

Törökországnak régóta célja a Kelet és a Nyugat közötti „híd” szerepét betölteni és a két civilizáció között mediátorként közreműködni. Ezen túlmutatóan célja, hogy Törökország a regionálisan és gazdaságilag is a világ meghatározó szereplője legyen. Egyfajta „vonzó állam”, amely a keleti és nyugati gondolkodás, illetve a két civilizáció elemeit ötvözve, a 21. század legversenyképesebb társadalma lehet. (Szigetvári, 2019)

Jelen szakdolgozatom a török külgazdasági stratégia és külpolitikai orientáció átalakulása mögött álló okokat, eseményeket és a változások török gazdaságra gyakorolt hatását vizsgálja, a szakirodalom, a rendelkezésre álló kutatási munkák összegzése, illetve a statisztikai adatok elemzése alapján. Azt hivatott vizsgálni, hogy Törökország legígéretesebb fejlődő

országként, stratégiai elhelyezkedését, sajátos adottságait, geopolitikai helyzetét, külgazdaságpolitikai szemléletváltását kihasználva képes lehet-e az Európai Unióval a külgazdaságpolitikai kapcsolatait elmélyíteni, ezzel egyetemben a világgazdaság befolyásos szereplőjévé válni.

1.1. Hipotézisek és módszertan

A tudományos kutatás alapja a hipotézis, amely egy adott elmélet és gondolat megtestesülése is egyben. A kutatási kérdések megválaszolásával segíti az adott felvetés megerősítését vagy megcáfolását egyaránt.

1.1.1. Első hipotézis

Az első hipotézis szerint *Törökország stratégiai elhelyezkedése és sajátos adottsága miatt a világgazdaság meghatározó szereplője lehet.*

A belső- és a külső kereslet (export) gazdasági növekedésben betöltött szerepe szívesen kutatott téma a közgazdászok körében. A világgazdaságban bekövetkezett változások, illetve a gazdasági felzárkózás sikeres és sikertelen példáin keresztül ezek az elméletek tovább bővíthetők. A kutatáshoz Törökország külpolitikai irányváltása érdekes esettanulmány lehet, hiszen az 1980-as évek külpolitikai nyitásának köszönhetően a 2000-es években kimagaslóan gyors gazdasági növekedést ért el, regionális kapcsolatai pedig felértékelődtek. A modell fenntarthatósága azonban sokat kutatott téma, mint az is, hogy mennyire volt sikeres az export-orientált fejlődés.

Ez a hipotézis a következő kérdést veti fel:

- Mik a török gazdasági növekedés forrásai és kilátásai, a török gazdaságpolitika sajátosságai, valamint a török külpolitikai és külgazdasági irányultság változásai mögött álló tényezők, melyek kiaknázásával Törökország fejlődése és világgazdasági integrációja biztosított lehet?

Jelen kutatás alapján felvetett első hipotézisemen keresztül szeretnék választ kapni arra vonatkozóan, hogy Törökország világgazdasági integrációja igazolt-e, vagy sem.

1.1.2. Második hipotézis

A második hipotézis szerint *Törökország külgazdaságpolitikai szemléletváltása elősegítheti a török – EU gazdasági kapcsolatok elmélyülését.*

Törökország és az európai integráció közötti kapcsolat több, mint ötven éves múltra tekint vissza. Az Európai Unió és Törökország közötti vámunió szoros kötelék a felek között, azonban kapcsolatukat instabilitás jellemzi, függetlenül attól, hogy a török gazdaságra a

vámunió pozitívan hatott. Az EU aktuális kereskedelempolitikáját érintő folyamatok, az elhúzódó és akadozó csatlakozási tárgyalások, az Európai Unió gazdasági nehézségei és elmaradó kereslete, Törökországot az alternatív piacok felkutatására ösztönözte. A török piac külkapcsolatainak és külgazdasági szemléletváltásának köszönhetően az elmúlt időszakban jelentős változáson ment keresztül, melynek eredményeként elmaradott gazdaságból befolyásos regionális hatalommá nőtte ki magát. Jól teljesítő gazdaságként és a G20 befolyásos tagjaként is stabilizáló tényező, sőt húzóerő lehet a balkáni, a keleti, illetve mediterrán térségben is, amely térségek az Európai Unió szempontjából is érdekes lehetnek.

Az a jövő kérdése, hogy a felek közötti viszony hogyan alakul, azonban jelen kutatás alapján felvetett második hipotézisemen keresztül szeretnék választ kapni arra, hogy Törökország adottságainak, lehetőségeinek és kapcsolatainak köszönhetően az érvényben lévő egyezmények, szerződések, szabályozások keretein belül, képes lehet-e az EU-val a gazdasági kapcsolatait elmélyíteni.

1.1.3. Kutatási megközelítés

A rendelkezésre álló tanulmányok és az azokból származó következtetések elemzése mellett, a kutatás jellege a megfogalmazott hipotézisek deduktív módszerrel történő bizonyítását teszi észszerűvé.

A deduktív kutatás egy elmélettel vagy hipotézissel kezdődik és adatgyűjtéssel, illetve elemzéssel igyekszik tesztelni annak érvényességét. A deduktív kutatást a kvantitatív kutatásban gyakran alkalmazzák. A kutató tipikusan azért gyűjt információkat, hogy hipotéziseit, felvázolt állításait igazolni tudja.

Jelen tanulmány tekintetében jelentős számú szakirodalom és forrásanyag áll rendelkezésre, melyek részletes és gondos elemzése lehetővé teszi, hogy a kutató következtetéseket vonjon le és a felmerülő kérdéseket megválaszolja.

1.1.4. Kutatási módszertan

Szakedolgozatom kutatási stratégiája kevert módszertanú, ami a kvalitatív kutatást leíró modell formájában, a kvantitatív megközelítésekkel együttesen alkalmazza, ezzel segítve a jelenségek mélyebb megértését és az összefüggések jobb feltárását.

Miután a szakedolgozat nem csak a meglévő kutatásokat veszi alapul, hanem statisztikai adatokat is elemez, az előkészítő kutatómunka során, illetve a dolgozat megírása alatt is rengeteg adat feldolgozására épül.

A rendelkezésre álló információkat természetesen a hipotéziseim szempontjából kívánom majd elemezni, értékelni és összevetni a szakirodalommal. Mindenképp megvizsgálom az információk tényszerűségét és a véleményeket egyaránt. Az eltérő álláspontokat külön is feltérképezem. A következtetéseket pedig összegzem, majd megállapítást teszek a hipotézisem vonatkozásában, vagyis a Törökországról rendelkezésre álló kvalitatív és kvantitatív forrás értelmezése lesz a kutatási stratégiám.

Törökország rövid történetiségét, illetve az Európai Unióval kapcsolatos gazdasági együttműködés formáit bemutató rész kvalitatív és leíró módszertannal készül, hiszen már meglévő forrásokat ismertet, érveket ütköztet és szempontokat elemez.

A török külpolitikai irányváltás hatásait azonban már kvantitatív adatok bevonásával, elemzi és keresi a választ a hipotézisek által felvetett kérdésekre.

A kutató számára a publikációk és tanulmányok, illetve a statisztikák széles tára angol és magyar nyelven is rendelkezésre áll, mely források a hipotézisek bizonyítása kapcsán hiteles tanúbizonysággal szolgálnak.

A kutatás korlátait a hipotézis határozza meg, amely alapján nem célozom Törökország külkapcsolatait, külgazdaságpolitikáját, illetve geopolitikai jelentőségét az Európai Unióra gyakorolt hatásain túl vizsgálni. Ami problémát jelent, hogy a csatlakozási tárgyalások 2006 óta elakadtak, mely a felek közötti együttműködésében folyamatos bizonytalanságot okoz. Eredményességük csak kvantitatív módszerrel mérhető, melyet a szakdolgozat elkészítése során alkalmazni is fogok.

2. A TÖRÖKORSZÁG – EURÓPAI UNIÓ KAPCSOLATOK FŐBB ESEMÉNYEI

Az Európai Unió (EU) a világgazdaság egyik meghatározó szereplője, 27 ország politikai és gazdasági integrációja. Harmadik országokkal és nemzetközi szervezetekkel elsősorban a globális áru- és tőkeáramlások, a technológiai kapcsolatok, illetve a nemzetközi kereskedelempolitika területén kiépített kapcsolatai meghatározóak és nagy jelentőséggel bírnak.

2. ábra - Az Európai Unió 27 tagállama térkép

Forrás: Európai Unió

A külkapcsolatok terén alkalmazandó politikák és feladatok alapelveit és célkitűzéseit a Lisszaboni szerződés határozza meg, melynek egyik célja, hogy az Európai Unió globális funkcióját erősítse, vagyis az egységes fellépés lehetőségét mindazon országokkal, nemzetközi szervezetekkel szemben támogatja, amelyekkel az EU kapcsolatot ápol. Természetesen mindezt úgy, hogy az EU létrehozását, fejlődését és bővítését támogató értékeket: a demokrácia, a jogállamiság, az emberi jogok és alapvető szabadságok egyetemes és oszthatatlan volta, az emberi méltóság tiszteletben tartása, az egyenlőség és szolidaritás, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt elvek és a nemzetközi jog tiszteletben tartása mellett betartja. Az EU értékeit a Lisszaboni szerződés 2. cikke és az Európai Unió Alapjogi Chartája rögzíti.

A nemzetközi szintű fellépéssel célja, az EU elvek érvényesülését a világ többi részén is előmozdítani, ezen túlmenően pedig a harmadik országokkal, a regionális- és nemzetközi szervezetekkel partnerségre kerülni.

Az Európai Unió a nemzetközi kapcsolatok terén a magas szintű együttműködés mellett, az alábbi elvek és célok érvényesíthetősége érdekében közös politikák és folyamatok kialakítására törekszik. (EUSZ 21.cikk)

- értékeinek, alapvető érdekeinek, biztonságának, függetlenségének és integritásának megvédése,
- a demokrácia, a jogállamiság, az emberi jogok és a nemzetközi jogok elveinek megszilárdítása és erősítése,
- a béke megőrzése, a konfliktusok kialakulásának megelőzése és a nemzetközi biztonság erősítése az ENSZ Alapokmányának céljaival és elveivel, a Helsinki Záróokmány (Decalogue¹) elveivel és a Párizsi Charta² céljaival összhangban,
- a fejlődő országok fenntartható gazdasági, társadalmi és környezeti fejlődésének előmozdítása, elsősorban a szegénység felszámolása céljából,
- valamennyi ország világgazdaságba való bekapcsolódásának elősegítése többek között a nemzetközi kereskedelemben meglévő korlátozások fokozatos megszüntetése révén,
- olyan nemzetközi intézkedésekhez való hozzájárulás, amelyek a környezet minőségének és a világ természeti erőforrásaival való fenntartható gazdálkodásának a megőrzésére és javítására irányulnak,
- segítségnyújtás természeti vagy emberi katasztrófa sújtotta embercsoportoknak, országoknak, régióknak,
- erősebb többoldalú együttműködésen és a világ felelős kormányzásán alapuló nemzetközi rendszer létrejöttének elősegítése.

A felsorolt célok és alapelvek is jól tükrözik, hogy az Európai Unió nem csak egy gazdasági és politikai integráció, hanem „értékközösség” is. A fenti alapelvek lehetővé teszik számára, hogy nemzetközi szervezetekkel, illetve harmadik országokkal - jelen szakdolgozat kapcsán Törökországot kiemelve - megállapodást kössön. (Losoncz, 2011)

---

¹ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletet (EBEÉ, az EBESZ elődszervezete) országai által 1975. augusztus 1-én aláírt, politikai kötelezettségvállalásokat tartalmazó egyezmény. Az európai biztonsággal foglalkozó ún. első kosár tartalmazza a részt vevő tagállamok egymás közötti kapcsolatait, illetve a tagállamok állampolgárai közötti viszonyt szabályozó tíz alapelvet.

² Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet állam- és kormányfőinek az 1990. évi csúcstalálkozóján elfogadott nemzetközi egyezmény, amelyben a résztvevő államok megerősítették, hogy elkötelezték a demokrácia, az emberi jogok és a szabad piacgazdaság mellett.

2.1. Társulási szerződés: az Ankarai egyezmény

A Római szerződés 238. cikke alapján az Európai Gazdasági Közösség (EGK) – amelyből az Európai Közösség (EK) és végül az Európai Unió lett – 1963-ban írta alá Törökországgal a társulási szerződést (Ankarai egyezmény). Az ankarai megállapodás a tőke és a munkaerő szabad áramlása mellett, a vámuniót tűzte ki célként, ezzel társult tagsági státuszt biztosított Törökország számára.

Ankara ekkorra már a nyugati blokk összes fontosabb intézményének tagja volt, beleértve az:

- Európai Gazdasági Együtműködési Szervezetet (akkor OEEC, később OECD), amelyhez 1948-ban csatlakozott,
- az Európa Tanácsot, melynek 1949-ben tagja lett,
- illetve az 1952-es NATO csatlakozást, ami katonai biztonságot jelentette.

Az ankarai szerződés tartalmazott egy záradékot is, a 80. cikket, amely szerint, ha mindkét fél kész teljesíteni a tagsággal járó kötelezettségeket, Törökország tagja lehet az Európai Gazdasági Közösségnek. Meghatározta a Törökország és az EGK közötti gazdasági integrációhoz szükséges lépéseket is. (Müftüler-Baç, 2016)

Az ankarai megállapodás aláírását Törökország számára azonban a fő rivális, Görögország kitűzött céljainak ellensúlyozása és nem a gazdasági szükségszerűség szorgalmazta. Ezt igazolta Törökország protekcionista intézkedése – megemlítve közülük az 1978-as vámcsökkentések felfüggesztését – mellyel elsősorban a belső piac védelmére törekedett. Törökország az 1980-as évek végén kezdte el az EGK kereskedelmi szabályozásait átvenni, ezzel előkészítve az 1987-ben benyújtott tagsági kérelmének kedvező elbírálását.

Az európai integrációs folyamat azonban más irányt vett. Törökország státuszát Görögország, Spanyolország és Portugália Európai Közösséghez való csatlakozása tovább nehezítette, ugyanis az éppen zajló integrációs folyamatok, illetve a török gazdaság felkészületlensége miatt az EK Törökország csatlakozási kérésének nem tudott eleget tenni. A gazdasági együttműködés lehetősége a vámuniós folyamat teljesülésével valósulhatott meg. (Szigetvári, 2015)

2.2. Az Európai Unió kereskedelempolitikája

Az EU közös kereskedelempolitikáját az Európai Unió Működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 206-207. cikke szabályozza és a vámunióval összefüggésben jelenik meg. Az EUMSZ 206. cikke értelmében a tagállamok önállóan nem folytathatnak kereskedelempolitikai

tárgyalásokat és nem köthetnek nemzetközi kereskedelmi megállapodásokat. Az EUMSZ 207. cikke írja le a nem tagállamokkal kialakított kapcsolatok általános szabályozását, az egyes intézmények szerepét.

A kereskedelempolitika létrehozásával az EU a közös érdekek figyelembevételével hozzájárul a világkereskedelem harmonikus fejlődéséhez, a nemzetközi kereskedelem és a külföldi közvetlen tőke befektetésekre vonatkozó korlátozások fokozatos megszüntetésével a jobb kereskedelmi feltételek megteremtéséhez, illetve a vám- és egyéb akadályok csökkentéséhez. Figyelembe veszi a nemzetközi kereskedelempolitika (Kereskedelmi Világszervezet (WTO), Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) szabályait, a fejlődők számára alkalmazza a Általános Preferenciarendszer (GSP) vámkedvezményeit és harmadik országokkal kereskedelmi megállapodások formájában tart fent kereskedelmi kapcsolatot.

Az EU kereskedelmi tárgyalásai során közreműködő intézmények és hatáskörük:

- ***Európai Unió Tanácsa***
  - Felhatalmazást és tárgyalási irányelveket nyújt az Európai Bizottság részére. Ez a felhatalmazás az úgynevezett „tárgyalási megbízás”.
  - Megvitatja a Bizottság által benyújtott javaslatot.
  - Elfogadja a határozatot a megállapodás EU nevében történő aláírásáról.
  - Az aláírt megállapodást továbbítja az Európai Parlament részére egyetértés céljából.
  - Elfogadja a megállapodás megkötéséről szóló határozatot.

- ***Európai Bizottság***
  - Az EU nevében tárgyalást folytat a partnerországgal.
  - Tájékoztatja és konzultál az Európai Unió Tanácsával és az Európai Parlamenttel.
  - Hivatalos javaslatot nyújt be az elfogadásra a Tanácsnak.

- ***Európai Parlament***
  - Egyetértését adja a Tanács által aláírt megállapodáshoz.
(*Európai Tanács, Az Európai Unió Tanácsa, 2024*)

Ezek a kereskedelmi megállapodások tartalmuk szerint lehetnek:

- **Társulási (preferenciális) kapcsolatok**, mely megállapodások valamely tágabb politikai megállapodás alapját képezik. Az Európai Gazdasági Térség (EEA)³ keretein belül az EU 27 tagállama és az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA)⁴ országai tartoznak ide. Törökországgal a csatlakozási tárgyalások jelenleg is folynak.
- **Gazdasági partnerségi megállapodások**: Például az afrikai, karibi és csendes-óceáni országokkal kötött megállapodások, melyek célja a fejlesztés támogatása.
- **Szabadkereskedelmi megállapodások**: A fejlett országokkal és feltörekvő gazdaságokkal kötött megállapodások, amelyek lehetővé teszik a piacok kölcsönös megnyitását és preferenciális hozzáférést biztosítanak a résztvevő országok piacaihoz.

Az áruk és a szolgáltatások kereskedelme jelentősen hozzájárul a fenntartható fejlődéshez és a munkahelyteremtéshez. Az előrejelzések szerint a jövőbeli gazdasági növekedés 90%-a Európa határain kívül valósul meg, így a növekedésösztönzőjeként a kereskedelem kulcsfontosságú szerepet tölt be az Európai Unió számára.

Ami a közös kereskedelempolitikát illeti az EUMSZ 207. cikke (1) bekezdése szerint az egységes elveken alapul, ez vonatkozik különösen:

- a vámtarifák módosításaira,
- az áruk és szolgáltatások kereskedelméhez kapcsolódó vámtarifa- és kereskedelmi megállapodások megkötésére,
- szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásaira,
- a közvetlen külföldi tőke befektetésekre,
- a liberalizálási intézkedések egységesítésére,
- az exportpolitikára és

---

³ „1994-ben azzal a céllal hozták létre, hogy az EU belső piacára vonatkozó rendelkezéseket kiterjesszék az EFTA országaira.” (Martonyi, 2018., 439.o.)

⁴ „Egy szabadkereskedelmi övezet, amelynek alapító Stockholmi Egyezményét 1960-ban írta alá hét állam: Ausztria, Dánia, az Egyesült Királyság, Norvégia, Portugália, Svájc és Svédország. Később csatlakozott Finnország, Izland és Liechtenstein. Az EU-hoz való csatlakozások miatt az EFTA tagja jelenleg: Izland, Liechtenstein, Norvégia és Svájc.” (Martonyi, 2018., 439.o.)

- az olyan kereskedelempolitikai védintézkedésekre, mint a dömping vagy szubvenció esetén meghozandó döntések.

A közös kereskedelempolitikát az Unió külső tevékenységeinek elvei és célkitűzései által meghatározott keretek között kell folytatni.”

A közös kereskedelempolitika a vámunió 1968. évi megvalósítását követően 1970-ben lépett hatályba. Ezt követően a tagállamok nem köthettek bilaterális megállapodásokat, kétoldalú kereskedelmi szerződéseiket 1974-ig hozták egymással összhangba. Eddig az időpontig minden korábbi megállapodást fel kellett mondaniuk.

A fejlődő nemzetközi gazdasági kapcsolatok eredményeként a szolgáltatások jelentősége felértékelődött. A GATT később WTO működése alatt elfogadott Szolgáltatások Kereskedelméről Szóló Általános Egyezmény (GATS)⁵ és a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól Szóló Egyezmény (TRIPS) alapján, az Amszterdami, illetve később a Nizzai EK – Szerződést kibővítették és a nemzetközi kereskedelemben kerülő szolgáltatásokat és a szellemi tulajdon kereskedelmi vonásait is a kereskedelempolitika hatálya alá helyezték. Az EUMSZ 207. cikkébe bevonták a kulturális, oktatási, szociális, audiovizuális és egészségügyi szolgáltatásokat is.

Törökország földrajzi közelsége, természeti adottságai miatt mindig is kedvelt és elérhető út volt Európa számára. A török kormány mindent megtesz ennek fenntartása érdekében. Törökország a világ első olyan országa, amely 2022-ben kormányzati szinten a Global Sustainable Tourism Councilal (GSTC – Globális Fenntartható Turisztikai Tanács) megállapodást írt alá és az ott rögzített elveket követelményként vezette be. Törökország a Fenntartható Turizmus Programon belül számos fenntarthatóságot előtérbe helyező élményeket biztosít, beleértve a túrázást, kerékpározást, a környezetbarát szálláshelyeket, melynek célja az emberek közötti mélyebb kapcsolat elmozdítása. A kulturális örökség fenntartható módon történő megőrzése érdekében számos lelőhelyen régészek dolgoznak. Ezen a területen úttörőként Törökország 2023-ban már hétszázhuszra növelte az éppen zajló feltárások számát.

---

⁵ „A WTO egyezményrendszerének része. Célja, hogy a szolgáltatások dinamikusan fejlődő nemzetközi kereskedelmére is kialakuljon egy olyan hatékony, nyitottságot és diszkriminációmentességet biztosító multilaterális szabályrendszer, amilyent az árukereskedelemben a GATT biztosít.” (Martonyi, 2018., 485.o.)

2.2.1. Az Európai Unió külföldi működőtőke-befektetéseket támogató politikája

A külföldi működőtőke-befektetések (FDI) ösztönzése terén a tagállamok szabadságfoka jelentős. Az Európai Unió a külföldi működőtőke-befektetésekre vonatkozó politikáját már közösségi szinten kezeli, hiszen a gazdasági növekedéshez való hozzájárulásuk, munkahelyteremtő hatásuk, a külkereskedelmet és az erőforrások optimális eloszlását támogató befolyásuk jelentős. Az EU közös politikájának célja ezzel a jogbiztonság, a kiszámíthatóság, a méltányos és szabályozott környezet megteremtése a beruházók és beruházások számára. Az EU törekvéseinek egyik központi feladata a beruházásokra vonatkozó szabályok letárgyalása a harmadik országokkal kötendő preferenciális kereskedelmi megállapodások keretében.

A külföldi működő-tőkebefektetések keretében az EU az alábbi elveket követi:

- „Hosszútávú beruházásokra koncentrál, amelyek stabil foglalkoztatást és növekedést generálnak,
- Javítja a piacra jutási feltételeket annak biztosításával, hogy a külföldi beruházásokat mind a projektek megkezdése előtt, mind azok befejezése után a hazaiakkal megegyező módon kezeljék,
- Erősíti a transzparenciát a szabályozási keretek tisztázása révén,
- Biztosítani kívánja, hogy mind a befogadó, mind a befektető ország teljes mértékben megtartsa belföldi szektor szabályozásaira vonatkozó jogosítványait,
- Biztosítani kívánja a fizetések és a beruházásokhoz kapcsolódó tőke szabad áramlását, miközben fenn kívánja tartani a védintézkedések foganatosításának lehetőségét kivételes körülmények között,
- Elő kívánja segíteni a természetes személyek beruházásokhoz kapcsolódó mozgását.”
(Losoncz, 2011, 20.o.)

2002 és 2007 között Törökország európai integrációs közeledése a külföldi tőkebefektetők érdeklődését is felkeltette, melynek eredményeként a megtízszereződött beáramló FDI elsősorban az exportorientált szférához került. 2005-ben 19 milliárd dollárnyi külföldi közvetlen tőke érkezett Törökországba, meghatározóan a privatizáció keretein belül. 5 milliárd dollárnyi FDI-t a banki szférába, török magánvállalatokba és zöldmezős beruházásokként fektettek be. Az országba érkező tőke relatíve magas (évi 10 milliárd dollár) körüli szintje az elkövetkező időszakban is megmaradt. (Szigetvári, 2019)

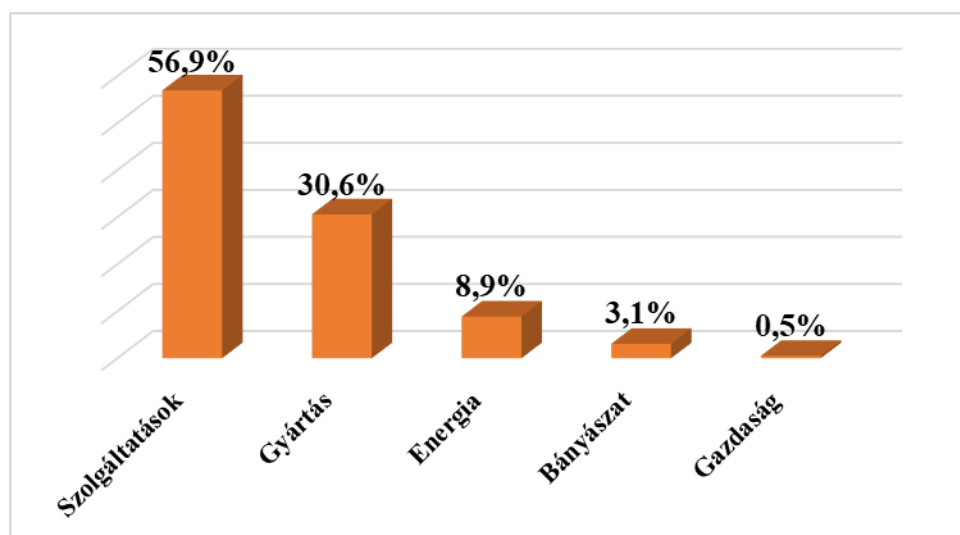
A Török Köztársaság Elnökségének Beruházási Hivatala (Presidency of the Republic of Türkiye Investment Office), hivatalos szervezetként, a globális üzleti közösség számára népszerűsíti Törökország befektetési lehetőségeit és segítséget nyújt a befektetőknek a Törökországba történő belépés előtt, alatt és utána egyaránt. Közvetlenül a török elnöknek alárendelt Beruházási Hivatal feladata a török gazdaság fejlődését támogató beruházások ösztönzése. Az érintett beruházásokat, a könnyítési és nyomon követési szolgáltatásain keresztül támogatja meg. Elsősorban a csúcstechnológia fejlődését támogató, a hozzáadott értéket előállító és munkahelyteremtő beruházásokat segíti.

1. táblázat - Külföldi működőtőke befektetések legfőbb ágazatok szerint 2023-as év szerint rendezve (millió USD és %)

Ágazat	2023	2023	2024 január	2024 január	2002-2024 januári időszak FDI	2002-2024 januári időszak FDI
Szolgáltatások	3 176	56,9%	136	34,1%	117 355	62,9%
Gyártás	1 706	30,6%	87	21,8%	45 155	24,2%
Energia	494	8,9%	9	2,3%	19 230	10,3%
Bányászat	171	3,1%	167	41,9%	4 064	2,2%
Gazdaság	28	0,5%	0	0,0%	796	0,4%
Vízellátás, hulladékgazdálkodás	2	0,0%	0	0,0%	81	0,0%
Összesen	5 577	100,0%	399	100,0%	186 681	100,0%

*Forrás: saját szerkesztés T.C. SANAYI VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI (2024) alapján
(Török Köztársaság Ipari és Technológiai Minisztérium)*

3. ábra - Külföldi működőtőke befektetések legfőbb ágazatok szerint 2023 (%)

*Forrás: saját szerkesztés T.C. SANAYI VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI (2024) alapján
(Török Köztársaság Ipari és Technológiai Minisztérium)*

2. táblázat - Külföldi működőtőke befektetések a TOP3 ágazat szerinti bontásban 2023-as év szerint rendezve (millió USD és %)

Ágazat	2023	2023	2024 január	2024 január	2002-2024 januári időszak FDI	2002-2024 januári időszak FDI
Szolgáltatások	3 176	56,9%	136	34,1%	117 355	62,9%
Nagy- és kiskereskedelem	984	17,6%	59	14,8%	17 614	9,4%
Pénzügyek és biztosítások	600	10,8%	4	1,0%	57 235	30,7%
Szállítás és raktározás	414	7,4%	18	4,5%	8 989	4,8%
Távközlés	345	6,2%	22	5,5%	15 909	8,5%
Ingatlan	298	5,3%	8	2,0%	3 706	2,0%
Egyéb szolgáltatások	212	3,8%	6	1,5%	3 711	2,0%
Építőipar	145	2,6%	0	0,0%	5 580	3,0%
Humán-, egészségügyi, szociális ellátás	132	2,4%	0	0,0%	2 785	1,5%
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	46	0,8%	19	4,8%	1 826	1,0%
Gyártás	1 706	30,6%	87	21,8%	45 155	24,2%
Számítógép elektronikai- és optikai termékek	394	7,1%	49	12,3%	4 940	2,6%
Vegyí anyag	305	5,5%	6	1,5%	7 261	3,9%
Gumi-műanyag	189	3,4%	2	0,5%	2 107	1,1%
Közlekedési eszközök	176	3,2%	6	1,5%	2 435	1,3%
Bútorok	150	2,7%	3	0,8%	1 127	0,6%
Élelmiszer, ital és dohány	124	2,2%	4	1,0%	10 155	5,4%
Gépek-berendezések	114	2,0%	0	0,0%	1 042	0,6%
Fémipar	89	1,6%	8	2,0%	4 924	2,6%
Finomított kőolaj termékek	61	1,1%	5	1,3%	5 405	2,9%
Textil, ruha, bőr	45	0,8%	4	1,0%	2 314	1,2%
Nem fém termékek	38	0,7%	0	0,0%	2 225	1,2%
Papír	21	0,4%	0	0,0%	1 120	0,6%
Fa és faipari termékek	0	0,0%	0	0,0%	100	0,1%
Energia	494	8,9%	9	2,3%	19 230	10,3%

*Forrás: saját szerkesztés T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI (2024) alapján
(Török Köztársaság Ipari és Technológiai Minisztérium)*

A külföldi működőtőke egy felzárkózó ország életében jelzi a globális trendek változását, meghatározza a fogadó ország gazdasági teljesítményét, valamint külgazdasági kapcsolatait egyaránt. A 2. táblázatból jól látható, hogy 2023-ban a befektetések 56,9%-a a szolgáltatóiparon belül a kereskedelmi, a logisztikai, a banki és a távközlési szektorba érkezett. A gyártás 30,6%-kal szintén előkelő helyet foglal el. Nem véletlen, hogy 2000 óta a világszintű gépjármű márkák teljes beruházási volumene 18 milliárd dollár, melynek eredményeként 2023-ban a Törökországban gyártott autók száma elérte az 1,4 millió darabot. Törökország Európa első számú haszongépjármű beszállítója, ezzel az európai gépjárműgyártásban a harmadik, globális szinten pedig a tizenkettedik helyet foglalja el. Törökország és a környező országok részesedése a petrokémiai termékek fogyasztásából 25%, melynek eredményeként Európa második, világszinten pedig a hetedik legnagyobb műanyag gyártó, egyben a második legnagyobb kőolaj és polipropilén importőr Kína után. (Presidency of the Republic of Türkiye Investment Office, 2024)

3. táblázat - Külföldi működőtőke befektetések régióként 2023-as év szerint rendezve
(millió USD és %)

Régiók	2023	2023	2024 január	2024 január	2002-2024 januári időszak FDI részesedés	2002-2024 januári időszak FDI
Európa	3 880	69,6%	161	40,4%	135 461	72,6%
Ázsia	1 405	25,2%	61	15,3%	33 580	18,0%
Öböl-menti országok	990	17,8%	7	1,8%	13 625	7,3%
Más ázsiai területek	351	6,3%	48	12,0%	10 227	5,5%
Egyéb Közel- és Közép-Keleti országok	64	1,1%	6	1,5%	9 728	5,2%
Amerika	282	5,1%	177	44,4%	16 361	8,8%
USA	255	4,6%	174	43,6%	14 841	7,9%
Egyéb Amerikai országok	27	0,5%	3	0,8%	1 520	0,8%
Egyéb Afrika-Óceánia-nem meghatározható	10	0,2%	0	0,0%	1 279	0,7%
Összesen	5 577	100,0%	399	100,0%	186 681	100,0%

Forrás: saját szerkesztés T.C. SANAYI VE TEKNOLOJI BAKANLIĞI (2024) alapján

(Török Köztársaság Ipari és Technológiai Minisztérium)

A 3. táblázatban jól látható, hogy az elmúlt közel két évtizedben a Törökországba érkező külföldi tőkebefektetések 72,6%-át Európa adta. Az kontinens világszinten is első számú befektetőjeként Hollandiát (15,6%) mindenképp szükséges kiemelni. Hollandiát az USA (7,9%), az Egyesült Királyság (7,4%) és az EU27 tagállamai közül Németország (6,7%), Spanyolország (6,1%), Ausztria (5,9%), Luxemburg (5,8%), Belgium (4,9%) és Franciaország (4,4%) részesedéssel követ. Az Öböl-menti országok közül az Egyesült Arab Emírátsukat (3,0%), Katart (1,9%), Kuvaitot (1,1%) és Szaúd-Arábiát (1,1%), a kaukázusi térségből Azerbajdzsánt (4,0%) mindenképp szükséges megemlíteni, mely országok befektetései növekvő tendencia ellenére is az európai országoktól elmaradnak.

2.3. Vámunió

A vámunió szorosan kapcsolódik az 1947-ben létrehozott Általános Kereskedelmi és Vámtarifa Egyezményhez, a GATT-hoz. Ez egy többoldalú kereskedelmi egyezmény, amely a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok létrejöttét szabályozza, felületet biztosít a többoldalú tárgyalások lefolytatására. Célja a kereskedelmi akadályok folyamatos leépítése a kereskedelmet korlátozó tényezők felszámolásán és a vámok fokozatos leépítésén keresztül.

A nemzetközi kereskedelem alapelvei:

- diszkriminációmentesség,
- legnagyobb kedvezményes elbánás,

- nemzeti elbánás,
- viszonyosság,
- kiszámíthatóság,
- transzparencia,
- vitás kérdések tárgyalásos rendezésének elve.

1995-ben a GATT helyére a Kereskedelmi Világszervezet, a WTO lépett, fenntartva a GATT alapelveket. Az Európai Unió szintén 1995. január 1-től, a WTO megalakulásától tagja a GATT/WTO-nak. A GATT/WTO elveket követve, pénzügyi és technikai segítségnyújtás keretében támogatja a világ országainak, Törökországot is beleértve, a globális kereskedelmi rendszerbe történő integrációját. (Losoncz, 2011)

A nemzetközi regionális integráció az államok gazdasági és politikai együttműködése, amit a felek nemzetközi szerződésbe foglalnak. Céljuk, hogy a gazdasági szereplőknek és polgáraiknak magasabb szintű fejlődést biztosítsanak, mint elkülönülten saját országukban. Az együttműködés során megosztják szuverenitásukat a partnerekkel. Az országok integrációjának különböző szintjei öt alapformával írhatók le. (Martonyi, 2018)

- szabadkereskedelmi térség
- vámunió
- közös piac
- gazdasági unió
- politikai unió

Az EU és Törökország között 1995. december 31. óta van vámunió.

Ahogy Krugman és Obstfeld (2000, 242.o.) is rámutat *„a különbség egy szabadkereskedelmi övezet és egy vámunió között röviden az, hogy míg az előbbi politikailag könnyen megvalósítható, adminisztratív szinten bonyolult, addig az utóbbi épp az ellenkezője”*.

Egy szabadkereskedelmi megállapodás sokkal könnyebben létrejön a felek között, azonban az eredetigazolásokból adódó adminisztrációs teher miatt, a kereskedelmi folyamatokat lassíthatja, illetve akadályozhatja. Ehhez képest a vámuniót létrehozni összetettebb folyamat, hiszen importvám esetén a harmadik országok áruira kivetett vámtarifa mértékéről meg kell állapodni. A megállapodást létrejöttét követően a felek közti kereskedelem sok egyszerűbb és gördülékenyebb.

Törökország és az Európai Unió közötti kapcsolatot kezdetektől fogva a bizonytalanság jellemzi, függetlenül attól, hogy az 1995-ben aláírt vámuniós megállapodásnak köszönhetően a felek közötti kereskedelmi együttműködés erősebb lett. Ez Törökország szempontjából az integráció egy különleges formáját testesítette meg. A kereskedelem a bilaterális kereskedelem 90%-át lefedte, az iparcikk, a mezőgazdasági, a szén- és acélipari termékek esetében pedig a két fél között egy speciális kétoldalú megállapodást jelentett. E szektorok tekintetében az EU irányába indított török export esetében vámmentességet biztosított Törökország számára. Ezzel szemben Törökország az erősödő mezőgazdasági szektort védve csak az iparcikkeket ismerte el vámmentesnek. A vámuniós megállapodás keretében Törökország a közös külső vámtarifák (CET) átvétele mellett a kereskedelempolitika jogharmonizációját is vállalta. (Togan, 2012) A Török Szabványhivatal (TSE) az összes európai szabványt is beintegrálta. Ennek eredményeként az Európában használt szabványok megegyeznek a Törökországban használt szabványokkal. Az európai piacra történő gyártás is már ezen szabványok figyelembevételével történik.

Az ipari termékek jelentős részénél az EU már 1971-ben eltörölte a vámokat, ezzel az elvárt vámcsökkentések és jogharmonizációs intézkedések költségei javarészt Törökországot terhelték. Mindemellett Törökországnak folyamatosan alkalmazkodnia kellett a harmadik országokkal szemben alkalmazott vámcsökkentésekhez, anélkül, hogy bármilyen beleszólás illetné meg őket. Mindez jól tükrözi, hogy Törökország számára az európai integráció elsősorban nem gazdasági szempontból, hanem inkább identitás kérdés miatt volt fontos.

Abdullah Cevdet török értelmiség idevonatkozó gondolatait Lewis (1965, 231.o.) által idézve: *„csak egy civilizáció létezik, és ez az európai civilizáció. Ezt kell átvennünk rózsáival és töviseivel együtt”*.

Ezért is jelentett óriási csalódást Törökország számára, amikor 1997-ben kimaradt az EU által tagnak jelölt országok csoportjából.

Mindezek ellenére a vámunió a török gazdaságra pozitívan hatott. Az Európai Unió és tagállamai Törökország legjelentősebb kereskedelmi partnerei. A vámunió jelentősen hozzájárult a Törökországba beáramló ipari termékek volumennövekedéséhez, ösztönzően hatott a külföldi tőkebefektetésekre és a növekvő versenyképességének köszönhetően az exportra is egyaránt. (Szigetvári, 2015)

4. táblázat - Törökország külkereskedelmi mérlege 2019-2023 (ezer USD)

Év	2019	2020	2021	2022	2023
Teljes török export	180 832 722	169 637 755	225 214 458	254 169 748	255 440 780
Teljes török import	210 345 203	219 516 807	271 425 553	363 710 575	361 764 556
Külkereskedelmi mérleg	-29 512 481	-49 879 052	-46 211 095	-109 540 827	-106 323 776

Forrás: saját szerkesztés TurkStat (2024) alapján

A kereskedelmi mérleg egy ország exportjának és importjának alakulását mutatja meg mérlegszerűen. Az export és az import különbsége adja a külkereskedelmi mérleg egyenlegét, amely lehet pozitív vagy negatív. Abban az esetben ha a külkereskedelmi többlet áll fenn, akkor az exportált hazai áruk értéke nagyobb, mint az importált külföldi áruk értéke. Fordított esetben külkereskedelmi hiányról beszélünk.

Ahogy a 4. táblázatban is látható az elmúlt öt évben a Törökországba érkező termékek és szolgáltatások értéke meghaladta ugyanezen időszakban kivitt termékek és szolgáltatások értékét, amely Törökország kereskedelmi mérlegében deficitet eredményezett. Ennek ellenére, a korábban zárkózott gazdaságpolitikát folytató ország folyamatos nyitása már az export – import értékek tükrében is megmutatkozik. 2019-ről 2023-ra a török export és import is jelentős növekedést ért el, a világon éppen ekkor zajló koronavírus járvány, az orosz-ukrán háború, az energiaválság és a török földrengés okozta nehézségek időszakában is. Az utolsó két évben ez a dinamika ugyan lassulni látszott, amit a GDP adatok is megerősítettek. 2021-ben Törökország reál bruttó hazai terméke (real GDP) 11,40%-os növekedést mutatott, amit 2022-ben 5,53%-os illetve 2023-ban 4,52%-os mérséklődés követett. Törökország továbbra is a világ legdinamikusabban fejlődő országok egyike. (World Bank Group, 2024)

A 2024-es év első negyedéves gazdasági növekedése is ezt igazolja, hiszen a GDP éves szinten 5,7%-kal, negyedéves szinten pedig 2,4%-kal emelkedett. A növekedés összhangban volt az elemzői előrejelzésekkel. Főként a háztartások fogyasztásának 7,3% százalékos növekedésének köszönhetően tudott bővülni.

Erős gazdaságának köszönhetően Törökország már többször is bebizonyította, hogy a globális pénzügyi – gazdasági válságok, illetve annak hatásai ellenére is képes az aktívabb regionális szerepvállalásra. A tény, hogy Törökország a 2008-as gazdasági válságból gyorsabban kilábalta, mint az EU tagállamok, Törökország politikai magabiztosságát és jelentőségét tovább erősítette. Azonban az optimista képet az kissé árnyalja, hogy a fogyasztók évvégére a valuta gyengülésére és az infláció felgyorsulására számítanak, amely mögött Erdoğan döntéseit kell keresni.

A márciusi helyhatósági választások „kampány” részeként, úgynevezett „választási ajándékként” a török minimálbér 2024 januártól 495 amerikai dollár körüli összegre változott, ami a fél éve megállapított minimálbérhez képest 49%-os emelkedést, illetve 2023 januárjához viszonyítva duplázódást jelentett. A 2021-től alacsonyan tartott alapkamat, a várakozások szerinti 10% körüli munkanélküliségi ráta, a török líra folyamatos leértékelődéséhez vezetett. Az utóbbi időben a líra kétharmados értékvesztése révén rekordalacsony szintet ért el. Míg 2021 telén 1 dollárért 11 lírát kellett fizetni, addig 2024 márciusában ez az érték 1 dollárra levetítve közel 33 lírát jelentett. Az említett tényezők az importot jelentősen megdrágították, a külföldi befektetői kedvet visszavetették, azonban a gazdaság stabilitását segítő turizmust pozitív irányba mozdították el.

Törökország világviszonylatban a leglátogatottabb országok közé emelkedett és európai viszonylatban pedig az öt legnépszerűbb turisztikai célpont egyike lett. (Rónay, 2024)

2.4. Törökország külpolitikai irányváltása és külgazdaságpolitikai térnyerése

Az 1960-as évektől közel két évtizeden át az ország ismét az importhelyettesítő politikára épített. A korábbi évekhez képest az állam szerepvállalása az ipari területeken volt meghatározó, mellyel megalapozta a nehézipart, azonban hátrányt és nehézséget okozott a többi gazdasági szektornak. A magánvállalkozások fejlődését támogató finanszírozások az államtól függték. Ezzel egyetemben pedig az iparosítást – amely a belső piac ellátására koncentrált és az exporttól ekkor még teljesen elzárkózott – a külföldi technológia és a know-how beáramlása jellemezte, ezzel Törökország számára függőséget okozva.

A gazdaság fejlődésének fő forrását biztosító importhelyettesítő politika gyengeségeinek jelei már az 1970-es években megmutakoztak, amit az 1973-as olajválság is tovább nehezített. Törökország a fizetésképtelenség határára került, melyet a Nemzetközi Valutaalap (IMF) segítségével tudott csak kezelni. A Washingtoni konszenzus a török támogatást azonban struktúraváltáshoz kötötte. A liberalizációs és deregulációs program hatására az addig protekcionista politikát folytató török állam elrendelte az import- és export korlátozások jelentős részének törlését.

Az 1980-as években elindult gazdasági irányváltás növekvő exporthoz és a török gazdaság egyenletes világgazdasági integrálódásához vezetett, mindezt úgy, hogy közben a török gazdaságot számtalan nehézség sújtotta. A kilencvenes évek sikertelen válságkezelését

követően, a 2001/2002-es válságot már Kemal Derviş gazdasági miniszter koordinálásával „Erős gazdaság program” keretében igyekeztek kezelni.

A program a török gazdaság átláthatóságára törekedett, melynek eredményeként:

- megszűnt az árfolyam-szabályozás,
- a török líra árfolyama szabadon lebegő lett,
- a nemzeti bank az infláció csökkentésére nagyobb mozgástérrel rendelkezett,
- a pénzügyi szektor szabályozása a bankrendszer sérülékenységét csökkentette
- a szigorúbb fiskális és monetáris politikának köszönhetően, illetve a felgyorsult privatizációnak köszönhetően az államadósság csökkentésére is lehetőség nyílt. (Szigetvári, 2013)

A program sikeréhez az IMF kibővített hitelkerete, az Európai Unió politikai támogatása és a 2002-es választások után kormányra került AKP (Igazság és Fejlődés Pártja) iszlamista párt választási győzelme jelentősen hozzájárult.

Törökország „aranykoraként” is emlegetett 2002-2007-es időszak, a válságkezelés eredményeként 6% feletti gazdasági növekedést, egyszámjegyű inflációt, stabilabb gazdasági környezetet és fokozódó külföldi tőkebefektetői kedvet eredményezett.

Törökország szerepe az export piacon felértékelődött, az export – versenyképessége nőtt, termékszerkezetét és külkapcsolatait pedig változatosság jellemezte. A beruházások és árukereskedelem terén az EU mellett, a szomszédos régiók piacai (Független Államok Közössége (FÁK), Közel-Kelet, Balkán, Közép-Ázsia és Afrika országai is partnerei lettek.

2.4.1. Törökország export és import célrégiói – Új Selyemút

Törökország az 1980-as évektől kezdődően jelentős változáson ment keresztül. Gazdasági teljesítményének köszönhetően az elmaradott gazdaságból, a rangos G20 tagjává, Mexikó és Indonézia mellett pedig a BRICS tagjelöltjévé vált. Korábban zárkózott gazdaságpolitikát folytató, később az európai integráció felé törekvő országot egyre inkább a „több lábon álló” külgazdaságpolitikai stratégia jellemzi. Ennek eredményeként mostanra már nem csak regionálisan meghatározó gazdasági középhatalomként, hanem a világgazdaság szerves részeként is említik.

A 2008/2009-es válság idejéig Törökország számára az elsődleges export piacot az Európai Unió jelentette. A török feldolgozóipari termékek megbízható minőségének

köszönhetően, a belső piac és az EU mellett a környező országok számára is érdekes lett. A Balkán, a Közel-Kelet és Közép-Ázsia irányába a piaci lehetőség adott. A feldolgozóipar mellett, a szolgáltatás terén, beleértve az építőipart is, Törökország a nemzetközi piac szereplőjévé vált. A Közel-Kelet, Oroszország, a közép-ázsiai és kaukázusi országok, a balkáni és Perzsa-öböl menti arab országok is egyre gyakrabban kérnek fel török építőipari cégeket megbízásaik teljesítésére.

A környező országokkal kialakított kapcsolatok, illetve Törökország és az EU továbbra is erőteljes kötődése az exportot és a török versenyképességet kedvezően befolyásolta.

5. táblázat - A török export célrégiói 2019-2023 (millió USD)

	2019		2020		2021		2022		2023	
	millió USD	%	millió USD	%	millió USD	%	millió USD	%	millió USD	%
Európai Unió (EU-27)	76 727	42,4	70 020	41,3	93 052	41,3	103 049	40,5	104 254	40,8
Közel- és Közép-Kelet	35 009	19,4	31 333	18,5	38 355	17,0	44 981	17,7	45 514	17,8
Egyéb Európa	24 445	13,5	24 406	14,4	31 465	14,0	36 629	14,4	39 673	15,5
Egyéb Ázsia	13 399	7,4	12 776	7,5	17 234	7,7	18 324	7,2	19 327	7,6
Észak-Amerika	9 957	5,5	11 189	6,6	16 408	7,3	18 773	7,4	16 528	6,5
Észak-Afrika	10 829	6,0	9 224	5,4	13 336	5,9	14 110	5,6	13 586	5,3
Egyéb Afrika	5 794	3,2	6 016	3,5	7 876	3,5	9 509	3,7	7 700	3,0
Közép-Amerika és a	1 767	1,0	1 453	0,9	2 443	1,1	2 768	1,1	2 758	1,1
Dél-Amerika	1 833	1,0	1 929	1,1	3 593	1,6	3 356	1,3	2 539	1,0
Egyéb országok	290	0,2	455	0,3	325	0,1	1 581	0,6	2 487	1,0
Ausztrália és Új-Zéland	782	0,4	837	0,5	1 128	0,5	1 089	0,5	1 075	0,4

Forrás: saját szerkesztés TurkStat (2024) alapján

2012-öt követően azonban az export gyengülése jellemezte Törökországot, melynek eredményeként a török gazdaság ismét a belső piacra támaszkodott. Ez a helyzet nem volt ismeretlen Törökország számára, hiszen az 1923-as évektől kezdődően, főként az elzárkózás idején, gyakran előfordult, hogy a török gazdaság a belső keresletre épített.

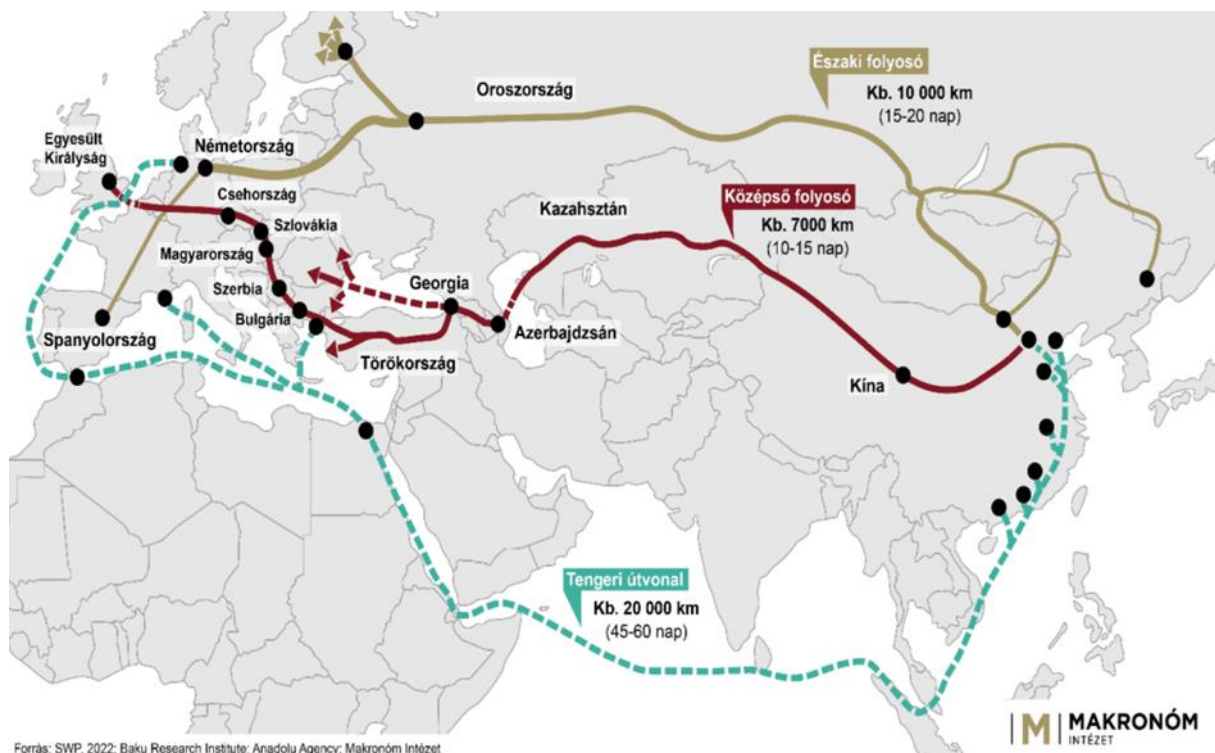
Az 1980-as éveket követő szerkezetváltás és külkapcsolataiban bekövetkezett komoly változások, a belső piacra és az exportra egyaránt kedvezően hatottak. Ennek eredményeként, Törökország bebizonyította, hogy a legsúlyosabb válságok idején is képes Európa legbefolyásosabb és legdinamikusabban fejlődő országává, illetve a régió középhatalmi szereplőjévé válni. Regionális erősödése a közel-keleti, kaukázusi, balkáni, közép-ázsiai szerepvállalásain keresztül valósult meg, melynek eredményeként úgynevezett „Hídként” és az említett régiók, illetve az EU közötti „kereskedőállamként” is gyakran emlegetik. (Szigetvári, 2019)

Törökország elsődleges regionális export (ld.: 5.táblázat) és import (ld.: 6. táblázat) piacát is az Unió jelenti. Export részesedése hosszú időn keresztül meghaladta az 50%-ot. A

2007-et követően az EU-ba irányuló export mennyisége tovább emelkedett, azonban a válság miatt dinamikája a többi régiótól jelentősen elmaradt. 2012 óta az EU-ba irányuló török export csökkenő tendenciát mutat és az elmúlt öt évben is 40% körül stagnál, ettől függetlenül az Európai Unió továbbra is kulcsfontosságú szereplője a török gazdaságnak.

Az egymást követő gazdasági és politikai válságok, a pandémia, az orosz – ukrán konfliktus ellenére is elmondható, hogy a jól teljesítő feltörekvő piacok részéről megjelenő igény, újabb lehetőséget jelentett és jelent a török gazdaság számára. A török „soft power” a külkereskedelem egyik legfontosabb elemévé vált. A szomszédos régiók számára a „török kapcsolat” meghatározó tényező lett, melyben a fő exportpiac az EU, török import iránti gyengülő kereslete is meghatározó szerepet játszott. A Közel-Kelet részesedése 2007-ben 27,8%-kal dinamikus fejlődést mutatott, azonban az európai válságok enyhülésének köszönhetően, illetve a közel-keleti helyzet kiéleződése miatt, 2016-ra 22%-ra, illetve 2023-ban 17,8%-ra esett vissza.

4. ábra - Új Selyemút – Alternatív útvonalak Kínából Európába

Forrás: Makronóm Blog (2024)

Összességében elmondható, hogy a válságok idején Törökország a „több lábón állás” koncepciójának köszönhetően mindig talált alternatív felvevő piacot termékei számára ott, ahol

az európaiak aktivitása csökkent. Erre jó példaként szolgál a COVID19, illetve az orosz – ukrán háború következményeként Európában kialakult termék és alapanyag hiány, amit Törökország a rendelkezésre álló természeti erőforrásainak, külkapcsolatainak, földrajzi adottságainak és gyártó kapacitásainak köszönhetően képes volt lekezelni. Ezzel párhuzamosan, úgynevezett „logisztikai elosztópontként” és az „Új Selyemút” (4.ábra) szereplőjeként a tengeri- és szárazföldi szállítmányozási- és logisztikai feladatokban is képes volt aktívan közreműködni.

A program keretein belül megvalósult, Kínát Európával összekötő Transz-Kaszpi Nemzetközi Közlekedési útvonal (TITR), más néven Középső - folyosó tranzitforgalma az elmúlt években meghatszorosodott. A kereskedelmi folyosó első számú nyertese a regionális hatalmi ambíciókat dédelgető Törökország, amely összekötő kapocsként szolgálhat az Európai Unió, Oroszország, Közép-Ázsia és a Közel-Kelet között. Kiemelt jelentőségű földrajzi helyzetét kihasználva célja, hogy Kína és Európa legfőbb kereskedelmi csomópontjává váljon. Ankara befolyásainak erősítésére egyre aktívabb külpolitikát folytat a Kaukázusban és Közép-Ázsiában egyaránt.

6. táblázat - A török import célrégiói 2019-2023 (millió USD)

	2019		2020		2021		2022		2023	
	millió USD	%	millió USD	%	millió USD	%	millió USD	%	millió USD	%
Európai Unió (EU-27)	67 913	32,3	73 338	33,4	85 383	31,5	93 287	25,6	106 012	29,3
Egyéb Ázsia	47 341	22,5	49 031	22,3	68 242	25,1	87 935	24,2	90 711	25,1
Egyéb Európa	36 935	17,6	35 755	16,3	44 758	16,5	87 506	24,1	78 326	21,7
Közel- és Közép-Kelet	16 089	7,6	20 276	9,2	16 126	5,9	21 346	5,9	24 809	6,9
Egyéb országok	15 168	7,3	13 734	6,3	24 428	9,0	34 551	9,5	24 597	6,7
Észak-Amerika	13 479	6,4	12 603	5,7	14 227	5,2	16 545	4,5	17 082	4,7
Észak-Afrika	4 010	1,9	4 757	2,2	5 418	2,0	6 099	1,7	7 278	2,0
Dél-Amerika	5 574	2,6	5 998	2,7	7 772	2,9	9 919	2,7	7 160	2,0
Egyéb Afrika	1 811	0,9	2 552	1,2	2 815	1,0	3 412	0,9	3 076	0,9
Közép-Amerika és a Karibi-térség	941	0,4	1 031	0,5	1 099	0,4	1 421	0,4	1 496	0,4
Ausztrália és Új-Zéland	1 084	0,5	442	0,2	1 158	0,4	1 690	0,5	1 218	0,3

Forrás: saját szerkesztés TurkStat (2024) alapján

Törökország Európai Unióból érkező importja a kilencvenes éveket jellemző 50% feletti arányról 2007-re 40%-ra csökkent, illetve 2023-ban 29% körüli értéket ért el. Az erősödő ázsiai kapcsolatokat jól tükrözi az elmúlt időszak eredménye, amely az EU kapcsolatokhoz közeli értéket mutat a maga 25,1%-os részesedésével. (ld.: 6.táblázat)

Ha az elmúlt fél évtized vonatkozásában országok szintjén vizsgáljuk a török gazdaság export és import mutatóit, akkor az elmúlt időszak változásai és állandóságai egyaránt

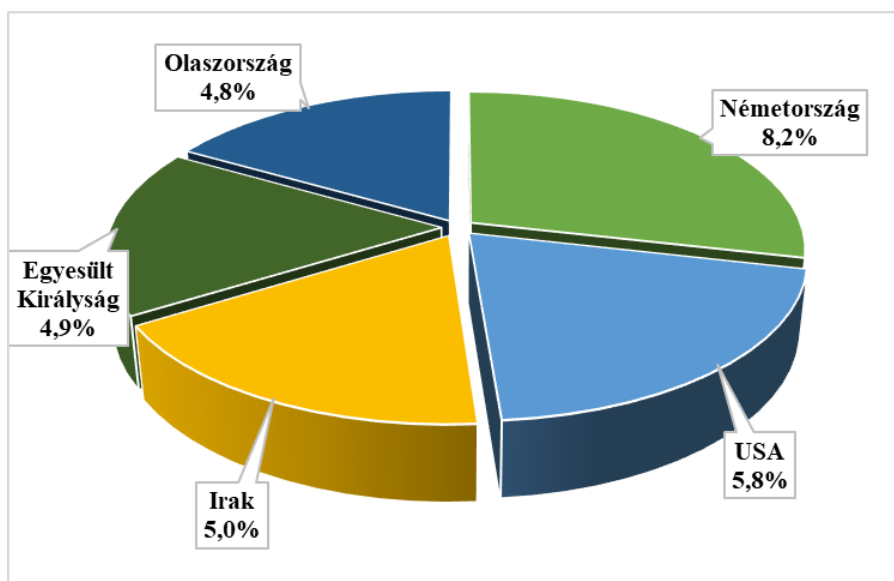
kirajzolódnak. Az állandóság esetében szükséges megemlítenünk Washington és Ankara között a II. világháború óta fennálló partnerséget, ami a gazdaságra is kedvezően hatott.

7. táblázat - Törökország TOP5 export kereskedelmi partnere 2023-as év szerint rendezve (millió USD)

	2019	2020	2021	2022	2023
Németország	16 617	15 974	19 321	21 144	21 091
USA	8 970	10 183	14 722	16 882	14 826
Irak	10 223	9 135	11 133	13 750	12 786
Egyesült Királyság	11 278	11 237	13 704	13 011	12 468
Olaszország	9 753	8 075	11 475	12 353	12 381

Forrás: saját szerkesztés TurkStat (2024) alapján

5. ábra - Törökország TOP5 export kereskedelmi partnerének százalékos megoszlása 2023

Forrás: saját szerkesztés TurkStat (2024) alapján

Az USA a 2023-as statisztikai adat alapján Törökország második legfontosabb export partnere és ez elmúlt évtizedben is mindig az első öt legjelentősebb partnerek egyike volt. Németország EU tagállamként a 2001-es évektől kezdődően nem csak európai viszonylatban, hanem globálisan is Törökország legfontosabb export piaca. A közel-keleti közeledés példaként Irak mindössze 0,8-kal lemaradva a harmadik helyen áll. (ld. 5.ábra) Törökország export aktivitásának köszönhetően 149 milliárd eurós teljesítményével, ami átszámítva 161,4

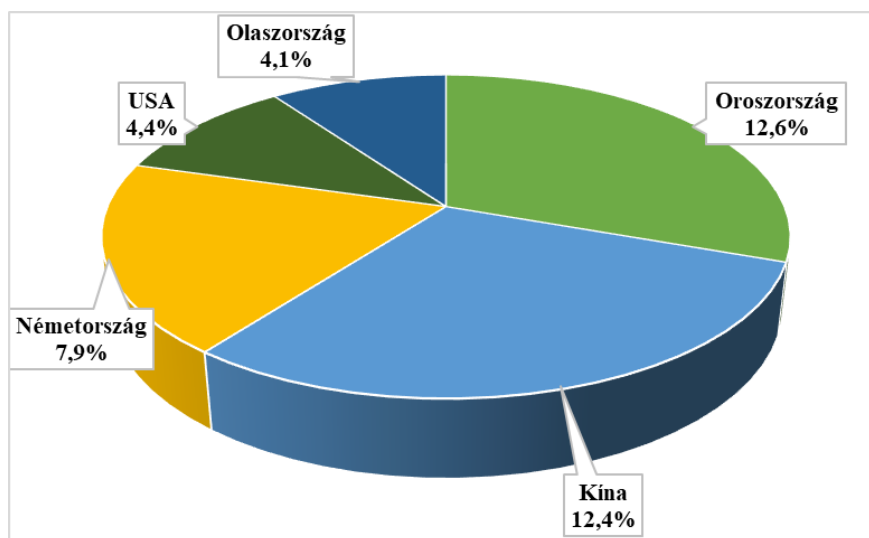
milliárd amerikai dollárnak felel meg, 2020-ban a világ exportőrei között a 22. helyet foglalta el. (Eurostat, 2020)

8. táblázat - Törökország TOP5 import kereskedelmi partnere 2023-as év szerint rendezve (millió USD)

	2019	2020	2021	2022	2023
Oroszország	23 115	17 858	28 959	58 853	45 602
Kína	19 128	23 019	32 240	41 353	44 980
Németország	19 280	20 713	21 756	24 032	28 683
USA	11 847	11 517	13 150	15 228	15 777
Olaszország	9 349	9 189	11 561	14 081	14 993

Forrás: saját szerkesztés TurkStat (2024) alapján

6. ábra - Törökország TOP5 import kereskedelmi partnerének százalékos megoszlása 2023

Forrás: saját szerkesztés TurkStat (2024) alapján

Az import tekintetében Oroszország (12,6%) és Kína (12,4%) erősödése jól látható. A megnövekedett török energiaszükséglet és a magas olajárak miatt 2006 környékén vette át Németországtól a vezető szerepet. Ettől függetlenül Németország 7,9%-kal továbbra is a török gazdaság meghatározó import partnere. (ld.: 6.ábra) Míg a legtöbb jelentős partnerrel Törökország külkereskedelmi mérlege deficitese, addig a közel-keleti országok esetében inkább a török többlet jellemző. Nem véletlen, hogy Törökország import aktivitását tekintve 192 milliárd eurós teljesítményével, ami átszámítva 208 milliárd amerikai dollárnak felel meg, 2020-ban a 17. helyen végzett. (Eurostat, 2020)

2.4.2. Törökország legdinamikusabban fejlődő szektorai

Törökország két legdinamikusabban fejlődő szektora és egyben meghatározó húzóága a jármű- és elektrotechnikai – eszköz gyártás lett. Több nemzetközi autógyártó cég (Hyundai, Toyota, Ford, Mercedes – Benz, Renault, Fiat, Honda, Opel, Man) gyártókapacitásának egy részét Törökországba helyezte át, hiszen a vámuniós megállapodás, az EU belső piacára a szabad beszállítás lehetősége biztosított. A busz- és járműgyártása szintén meghatározó, azonban ezen a téren Törökország saját márkái töltenek be vezető szerepet (BMC, TEMSA, Otokar). A török autóiipari szegmens a vámuniós megállapodásoknak köszönhetően sz európai autóiipari termelési láncokba sikeresen beintegrálódott. Az autóiipari termeléshez kapcsolódó beszállítói kör is egyre erősebben kötődik Törökországhoz.

A fogyasztási elektronika terén, a saját gyártású háztartási gépek (Beko, Vestel) kategóriájába tartozó termékek mutatnak dinamikus fejlődést. A török feldolgozóipari termékek megbízhatóak, minőségük folyamatos fejlődést mutat.

A feldolgozóipar mellett a török építőipar is komoly megrendelésekkel rendelkezik a nemzetközi piacon. Az 1970-es évek óta a törökök jelen vannak a közel-keleti országokban (Irak, Szaúd-Arábia, Öböl-menti országok, Líbia), illetve az 1990-es évektől Oroszországban, a közép-ázsiai és a kaukázusi régiókban egyaránt. A dinamikus fejlődés a 2000-es években is folytatódott, melyet a Perzsa-öböl mentén található országok és a Balkán potenciális piaca teremtett meg. (Szigetvári, 2013)

A 2000-es évek gyors növekedése ellenére Törökország nemzetközi versenyképessége a várttól elmarad. Sokan a feltörekvő országokat fenyegető „közepes jövedelműek csapdájának (middle income trap) jeleit vélik felfedezni a török gazdaságban. Ennek elkerülésére strukturális változásokra és a kutatás & fejlesztés keretein belül megvalósuló termékfejlesztésekre van szükség az export teljesítmény növelése céljából. Törökország úgy tűnik tudatában van ennek a kockázatnak.

Mehmet Şimşek (2014) török pénzügyminiszter Wall Street Journal cikkében megjelent gondolatait Szigetvári Tamás (2019. 11.o.) által idézve: *„Törökország a gyors fejlődés dacára még számos kihívással szembesül, még sok a teendő, ha ki akar törni a közepes jövedelmű országok köréből. A sikerhez megfelelő gazdaságpolitikára, kiegészítő strukturális reformokra és végül, de nem utolsósorban támogató nemzetközi gazdasági környezetre van szüksége. A török reform legfontosabb prioritásai a munkaerő minőségének javítása, az oktatás*

minőségének fejlesztésével, a munkaerő – piaci flexibilitás növelése, valamint a termelékenység fokozása a technológia fejlesztések révén”.

A Török Ipari Stratégiai Dokumentum hosszú távú terve, hogy Törökország Eurázsia fő csúcstechnológiai termékeket gyártó központjává váljon. Olyan országgá, amely nemzeti autó-, repülőgép-, hajó-, műholdgyártással és kivittel rendelkezik. Ezen felül a stratégiai általános célkitűzése a török gazdaság versenyképességének és termelékenységének növelése és az iparfejlesztés olyan módon, amely elősegíti Törökország részesedését a világexportból. Mindezt egy olyan környezetben, ahol a török export elsődlegesen a csúcstechnológiát és magas hozzáadott értéket képviselő termékekből áll és mindemellett jól képzett munkaerővel rendelkezik.

A stratégia az alábbi nyolc területre összpontosít:

- beruházás és üzleti környezet,
- nemzetközi kereskedelem, humán erőforrásfejlesztés,
- kis- és középvállalkozások pénzügyi lehetőségeinek bővítése,
- vállalatok technológiai fejlesztése,
- telekommunikáció,
- energia,
- közlekedés,
- környezetvédelmi és regionális fejlesztések.

Kiemelt szektorok az autóipar, gépgyártás, háztartási termékek, elektronika, textilipar és ruházat, élelmiszeripar és végül a vas- és acéltermék. (Szigetvári, 2018)

Ebben Törökország és az EU közötti kapcsolatok, illetve a szomszédságpolitika alakulása is jelentős szerepet játszhat. Törökország számára is egyre inkább körvonalazódik, hogy a globális versenyben azok a cégek képesek túlélni és piaci előnyre szert tenni, akik a szolgáltatás- és a termékfejlesztésen keresztül újabb területeket képesek meghódítani, melyhez a szakképzett munkaerő nélkülözhetetlen.

Törökország a 2023-as központi költségvetéséből közel 2 milliárd 888 millió amerikai dollárt fordított kutatás - fejlesztésre (R&D; K+F). A legnagyobb finanszírozást, általános ismeretterjesztés céljára az egyetemek (70,8%) kapták, melyet az ipari termelés és technológia

5,8%-kal, az általános tudásfejlesztés 5,5%-kal, a honvédelem 4,5%-kal és a mezőgazdaság pedig 3,9%-kal követett. (TurkStat, 2024)

2.5. Törökország felértékelődő geopolitikai szerepe és jelentősége

A geopolitika a földrajzi tényezőknek az egyes országok és régiók társadalmi, gazdasági fejlődésében, valamint a nemzetközi viszonyok – érdekek által vezérelt – alakításában betöltött szerepét vizsgáló multidiszciplináris társadalomtudomány. Az utóbbi évtizedekben különféle irányzatokra osztható fel.

Hagyományos értelemben a geopolitika a nemzetközi kapcsolatok területi dimenziójának elemzése egy meghatározott katonapolitikai, geostratégiai cél elérése érdekében. A geopolitika komoly szerepet játszott mindkét világháború, majd a hidegháború főszereplőinek stratégiai gondolkodásában. A bipoláris világrend felbomlása után teret hódít az új „kritikai geopolitika” („geoökonómia”), amelynek megközelítésében a katonai elem háttérbe szorul, és a globális befolyás elérésében, illetve növelésében megnő a szerepük a gazdasági és szociokulturális tényezőknek. (Martonyi, 2018)

Törökország földrajzi környezetében az elmúlt közel 30 évben bekövetkezett változások és a belpolitikai események egyértelműen hatottak a török geopolitikai gondolkodásra. Ennek jelei más erős hadsereggel rendelkező államokhoz hasonlóan, Törökország esetében is elsősorban a biztonságpolitikában mutatkoztak meg.

2.5.1. Törökország regionális geopolitikai jelentősége – a Migrációs Paktum

A török állam geopolitikai jelentősége a hidegháború előtt és idején is megmaradt. Törökország a NATO második legnagyobb haderejével rendelkező elkötelezett szövetségeseiként, a nyugati blokk Szovjetunió elleni védőhálójaként tekintett magára. A hidegháború végével azonban a világrend helyett a szomszédságukban zajló soknemzetiségű világrendetlenséggel találta szemben magát.

Törökország földrajzi környezetét meghatározó három régió, a Balkán, a Kaukázus és a Közel-Kelet történetét 1990 után a következő tényezők határozták meg.

- A Balkán esetében az etnikai kérdések, amelyek folyamatos konfliktushoz vezettek. A térség egyes országainak határvonala (Montenegró – Koszovó, Szlovénia – Horvátország), illetve Koszovó státusza mai napig sem tisztázott.
- Ezzel egyetemben a Kaukázushoz tartozó Örményország és Azerbajdzsán határvitái (hegyi–karabahi háború) jelenleg is zajlanak. Mindez most már az orosz békefenntartók jelenléte nélkül.
- A közel-keleti térség fragmentációja ugyan nem ennyire szembeűnő, de létezik. Az iraki kurdok erősödő jelenléte és a folyamatosan zajló szír háború is a térség széttagozódásához vezethet. A gazdasági válságok és megtorpanások, illetve a közel-keleti szomszédságában zajló háborúk komoly károkat és pusztítást okoztak. Ezzel párhuzamosan egy fenntarthatatlan humanitárius válságot eredményeztek az Európai Unió számára, amit a görög szigeteken végrehajtott intézkedések, valamint az EU és Törökország közötti szoros együttműködés révén kívántak megsűntetni.

Az Európai Unió és Törökország 2015. november 29-i közös cselekvési terve (Migrációs Paktum) a felek kapcsolata egy új lendületet nyert, az EU Törökországhoz fűződő kapcsolatait pedig átfogóbbá tette. Az EU-Törökország nyilatkozatnak megfelelően 2016. március 20-tól a Törökországból a görög szigetekre érkező valamennyi új irreguláris migránsnak és menedékkérőnek vissza kell térnie Törökországba, amennyiben menedékjogi kérelmüket visszautasították. A nyilatkozat értelmében az EU a Törökországba visszaküldött minden szíriai állampolgárért cserébe egy szíriai állampolgárt áttelepít Törökországból az EU területére, ezzel enyhítve a törökországi helyzetet. (Európai Bizottság, 2016)

Az EU-Törökország nyilatkozat közzététele óta 2020-ban csaknem 98%-kal kevesebb migráns érkezett a kelet-mediterrán útvonalon, mint 2015-ben. A Törökországgal kötött megállapodásnak köszönhetően kevesebben veszítették életüket a tengeren és hatékonyabbá vált a migráncsempészek elleni fellépés is.

A törökországi menekültek életkörülményeinek javítása érdekében uniós segélyben részesülnek. A törökországi menekülteket támogató 6 milliárd EUR összegű pénzügyi alappal rendelkező uniós eszköz olyan koordinációs mechanizmus, amelynek célja, hogy a menekültek és a törökországi befogadó közösségek szükségleteit átfogó módon ki lehessen elégíteni. Az eszközt az Európai Bizottság hozta létre 2015. november 24-én, amelyet 2018 júniusában az uniós tagállamok megállapodását követően további 3 millió EUR-val egészítettek ki. Ezek az összegek humanitárius segítségnyújtásra, az oktatásra, az egészségügyre, a társadalmi-

gazdasági fejlődésre, a települési infrastruktúrára és a migráció kezelésre összpontosulnak. (Európai Tanács, Az Európai Unió Tanácsa, 2024)

Mivel a közel-keleti térség az EU szempontjából is kritikus közelségben fekszik, a stabilitás és a béke megteremtése az Unió számára is fontos cél, melynek Törökország geopolitikai szempontból meghatározó kulcsszereplője lehet.

A Balkán, a Kaukázus, a Földközi-tenger, a Fekete-tenger és a Közel-Kelet térségben való központi elhelyezkedése Törökország számára rengeteg kötelezettséget, ugyanakkor számtalan együttműködési lehetőséget is magában tartogat.

Gürkan (1987. 15.o.) idevonatkozó gondolatait Egeresi (2017, 71.o.) által idézve *„egyszerre európai, ázsiai, közel-keleti és mediterrán ország lévén Törökország a földrajz és a történelem szempontjából egyedi, és saját területének mértékét meghaladó regionális fontosságot, értékes pozíciót és stratégiai földrajzi faktort tudhat magáénak”*.

Nem véletlen, hogy Ahmet Davutoğlu egyetemi professzor „Stratégiai mélység” című könyvében már tudatosan „központi országgént” emlegeti Törökországot. Annak ellenére, hogy az ország geopolitikai jelentősége a hidegháború után leértékelődött, az EU számára stratégiai szempontból továbbra is fontos helyet foglal el. Ezen túl az EU-val ellentétben, kialakult konfliktuskezelési stratégiával is rendelkezik, amit az iraki, balkáni háború során bizonyított is. Az első iraki háború, illetve balkáni háború méginkább Törökország és az Unió számára is nyilvánvalóvá tette az egymásrautaltságot és tudatosította a felekben, hogy biztonsági érdekeik megegyeznek.

2.5.2. Törökország geopolitikai jelentősége az energiaellátásban

Ez egyik talán legfontosabb találkozási pont az Európai Unió és Törökország erőteljes energiafüggősége. A felek közül azonban Törökország számára nagy előny, hogy hatásköre a nyersanyagban gazdag közel-keleti területekre is kiterjed. A válságterületeken keresztül haladó Irak-Törökország és a Türkmenisztán-Irán-Törökország olajvezetékek miatt is a térség stabilitása mind az EU, mind pedig Törökország számára létkérdés. (Rada, Cs. - Rada P., 2007) Törökország számára elsősorban azért, mert lakossága 1999 és 2023 között eltelt közel 25 évben 62,3 millió főről meghaladta a 85 millió főt, míg az ország bruttó hazai összterméke

255,9 milliárd dollárról elérte az 1 billió 108 milliárd dollárt, vagyis nem csak a népessége, hanem a gazdasága is nagy léptékekben fejlődött. (World Bank Group, 2024)

9. táblázat - Kulcsadatok Törökország földgázpiacáról 2019-2023 időszak (millió Sm³)

	2019	2020	2021	2022	2023
Kitermelés	473,87	441,27	394,44	379,81	807,28
Import	45.211,47	48.125,51	58.703,93	54.661,67	50.483,77
Belföldi értékesítés (Fogyasztás)	45.282,03	48.266,54	59.830,36	53.200,55	50.210,84
Export	762,68	577,52	382,89	581,43	896,28
Teljes kínálat (Kitermelés+Import)	45.685,34	48.566,78	59.098,37	55.041,48	51.291,05
Teljes kereslet (Belföldi értékesítés+Export)	46.048,18	48.838,87	60.237,06	54.102,49	51.107,12

Forrás: saját szerkesztés T.C. ENERJi PiYASASI DÜZENLEME KURUMU: Doğal Gaz Piyasasi 2019-2020-2021-2022-2023 alapján

A népesség, valamint a dinamikus gazdasági fejlődés eredményeként Törökország energiaszükséglete jelentős mértékben nőtt, melynek kiszolgálásában a külföldről érkező gáz egyre jelentősebb szerepet töltött be. Törökország földgázellátását 99%-ban az import teszi ki, így erőteljes importfüggőség jellemzi. A 9.táblázat értelmében Törökország gázszükségleteinek kielégítése már az energiagazdálkodási kérdéseken túlmutat, így azt a török külpolitikai elkülöníthetetlen részeként „geopolitikai – geoökonómiai narratívában” szükséges vizsgálni. A fentiek figyelembevételével nem véletlen, hogy Törökország földgáz helyzetére fokozott figyelem összpontosul nem csak az Európai Unió, hanem egész Európa és a teljes transzatlanti közösség, illetve Oroszország irányából is.

Ankara földgázpolitikája tekintetében igen motivált, hiszen céljai között szerepel:

- Törökország hazai gázszükségleteinek biztosítása,
- földgázimport – struktúrájának folyamatos diverzifikálása a domináns orosz gázimport ellensúlyozására,
- gáztranzitképességének és infrastruktúrájának fejlesztése annak érdekében, hogy regionális gázkereskedelmi csomópont úgynevezett „hub⁶” válhasson belőle,
- Ankara regionális hatalmi helyzetének erősítése külpolitikai lehetőségeinek bővítése céljából.

⁶ Regionális energiaelosztó-központ/energiaterminál, amelyben Törökország már nem csak energiatranzit államként, hanem energia-kereskedőként is aktív szereplővé kíván válni.

A török állam energiapolitikájának köszönhetően több olyan beruházást is megvalósított, melynek eredményeként Törökország földgázügyi státusza megváltozott és figyelmet érdemel. Ezekkel a nemzetközi földgázprojektekkel képes hozzájárulni a régió energiabiztonságához. Oroszország javaslatára egy földgázközpont létrehozása is tervei között szerepel, melynek keretein belül a külföldi piacok földgázigényeinek kiszolgálására is lehetősége nyílna. Trákia területén megépíteni kívánt földgázközpont keretein belül Törökország arra készül, hogy Európa legnagyobb gázszállítója legyen és központi orszaggá váljon, ezzel a termelő országok energiaexportját is elősegítve.

Törökország jelenleg összesen 7 nemzetközi földgázvezetékekkel, 4 LNG (cseppfolyósított földgáz) létesítménnyel, köztük két úszó tároló és visszagázosító szerelvénnel (FSRU), valamint 2 földalatti földgáztárolóval, vagyis jelentős infrastruktúrával rendelkezik.

7. ábra - Gázvezetékek Európa, Oroszország és Kaukázus között

Forrás: planete-energies (2022)

A Török Áramlat nemzetközi projekt első vezetéke Oroszországot, a Fekete-tengeren keresztül köti össze Törökországgal. A Török Áramlat másik vezetéke pedig Törökországon

keresztül Európa számára biztosítja az orosz földgázt. Ez a vezeték a Kék Áramlat mellett, második török- orosz gázvezetékként szolgálja a török piacot. A Török Áramlat az Ukrajnán és a Balkánon áthaladó Nyugati Útvonal vezetékét hivatott kiváltani, amely hagyományosan az orosz gázexport Balkánra, illetve Törökországba irányuló útvonala volt. A balkáni gázimporthoz kapcsolódó hálózat kiépítését az Európai Unió is támogatja, amelyben az Azerbajdzsánból Törökországon áthaladó TANAP (transz-anatóliai) gázvezeték szerepe is felértékelődhet. Jelenleg ezen a vezetéken keresztül áthaladó közel 16 milliárd köbméter földgázból 6 milliárd köbméter Törökországba, 10 milliárd köbméter pedig Európába érkezik. Ezt a hálózatot úgy tervezték, hogy a TANAP kapacitása 32 milliárd köbméterre bővíthető legyen, így jelenleg is folynak a kapacitás növelésére irányuló munkálatok. A TANAP a görög határnál csatlakozik a TAP (transz-adriai) gázvezetékhez, ami az európai országokba szállítja a földgázt. (7.ábra)

A kelet-anatóliai földgázvezeték évente akár 10 milliárd köbméter földgázt szállít Iránból a török piacra. Törökország közép-ázsiai türk köztársaságokkal is bővíteni kívánja a földgáz kínálatát. Ezt a türkmén Zengezur-folyosó megnyitásával a Kaszpi-tengeren keresztül fogják szállítani. Azzal, hogy a vezeték csatlakozik a török nemzeti rendszerhez, várhatóan tovább fokozódik Törökország már most is jelentős szerepe európai energiaellátás biztonságában.

Törökország előnyös helyzetben van az LNG-infrastruktúra terén is, melynek jelentősége a globálisan is tapasztalható energiaválság idején nem csak érzékelhető, hanem érthető is a világ számára.

A folyamatos nemzetközi fejlesztéseknek köszönhetően Törökország földgázimport – struktúrájának diverzifikációja egyre inkább körvonalazódni látszik. Törökország szándéka, hogy függetlenedjen az olajárindexált és rugalmatlan hosszútávú gázvásárlási szerződésektől, valamint azoktól a desztinációs kikötésektől, amelyek az importált gáz exportvolumenét hivatottak korlátozni. Törökország célja egy versenyképesebb és rugalmasabb piaci környezet megteremtése olyan szerződéses keretek között, amely lehetővé teszi számára az alacsony gázárakból elérhető profit, illetve a bővülő LNG-infrastruktúrájában rejlő lehetőségek kiaknázását, ezzel megtámogatva, hogy „energiakereskedelmi csomópont” váljon Törökországból. Természetesen ezek megvalósításához elkerülhetetlen, hogy a török gázpiac liberalizációs folyamatai elinduljanak.

Az említett előre lépéseknek köszönhetően Törökország egyoldalú - elsősorban Moszkvától való - függése egyre inkább csökken, ezzel a külkapcsolatok alakítása során egyre nagyobb mozgásteret biztosít számára. Törökország fontossága azonban a hazai gázpiaci

igények kiszolgálásán jelentősen túlmutat, hiszen az „energiatranzit” révén meghatározó felvevőpiacnak számító Európai Unió több országa is a jelentőségteljes készletekkel rendelkező Kaukázus és Közel-Kelethez közeli régióban található.

Törökország nemzetközi energiaprojektekben való részvétele meghatározó az Európai Unió energiaellátási diverzifikációja szempontjából is. Az alternatív szállítási útvonalak közül a Kaszpi-térség folyamatosan visszatérő eleme a Déli Gázfolyosó jelentősége, ami az EU számára egyre inkább felértékelődik. Az „Energia selyemútjaként” is emlegetett szakasz újabb beszerzési forrásként Törökország közvetítésével szolgálhatja ki Európát az Azerbajdzsáni térségből. (Kozma, T. és Egeresi, Z., 2020)

A Kaszpi-térség bizonyítottan gazdag földgázban, így stratégiai jelentősége megkérdőjelezhetetlen. Nem véletlen, hogy a térségben zajló feltárásokat az Európai Unió, Oroszország, Törökország, sőt az elmúlt időszakban India, Kína és Japán is figyelemmel kíséri. Pozíciótól függően van aki újabb beszerzési forrás lehetőségét látja a térségben, míg mások riválisként kezelik a területet. Mindenesetre A Kaszpi-térség, Türkmenisztán és Irán, Oroszország mellett, Törökország és az Európai Unió egyik legjelentősebb földgázszolgáltató térsége lehetne.

Yusuf Yazar idevonatkozó gondolatait Tongori (2020., 157.o.) által idézve: *„Törökország elkötelezett és konstruktív szerepet vállal a Kaszpi-tengeri, és közel-keleti és közép-ázsiai szénhidrogének Európába, illetve a világpiacra történő elszállításában”*.

Ezzel egyetemben Izrael és Ciprus az elkövetkező időszakban a „kelet-mediterrán” térség meghatározó földgáztermelőjévé válhat. A térség földgázmezői kedvező alternatívák lehetnének Törökország számára, azonban az évtizedekre visszanyúló konfliktus a felek közötti együttműködés lehetőségét akadályozza. Ciprus, Görögország és Izrael az „EastMed” nevű gázvezeték projekt keretében célozta meg a térség földgázkészleteinek Európába történő eljuttatását. A tervek szerint a projekt elkerülné a török szárazföldi térséget és a Földközi – tengeren keresztül juttatná el a vezetéket az európai térségbe. Ez a beruházás Törökország geopolitikai jelentőségét kissé csorbítaná, azonban az EU számára újabb diverzifikációt jelentene.

A földgázimport diverzifikáció legoptimálisabb módja azonban az LNG – import növelése lenne. Törökország ezirányú fejlesztéseivel és a fókuszba helyezett harmadik FSRU terminál rendszerbe állításával a jelenlegi kapacitása növelését célozta meg. Ez pedig arra utal, hogy a török gázpiac komoly szerepet szán az LNG-nek, ezzel is megtámogatva a török versenyképesség javulását.

Törökország regionális energiaelosztó szerepe az infrastrukturális fejlesztéseinek köszönhetően az elmúlt évtizedekben jelentősen felértékelődött, melynek eredményeként több elemzés is használja a hub kifejezést. Azonban fontos megemlítenünk, hogy a földgázpiac esetében ez a fogalom túlmutat az energiacsomópont kifejezésnél. A földgázpiac értelmezésében a fejlett infrastruktúra mellett a földgáz ár meghatározásában és a tárolókapacitás biztosításában is fontos szerepük van. Egy hub akkor képes sikeresen működni, ha stabil fogyasztóbázissal és versenyképes földgázárakkal rendelkezik, sokszínűség és piacorientáltság jellemzi.

A regionális státusz meghatározó szerepet tölt be a hubokkal kapcsolatban, mivel a földgáz optimalizálás fizikai és pénzügyi szempontból is ezen a szinten kezelhető leginkább. Ezzel egyetemben a regionális hubok hozzájárulnak a kereskedelem élénküléséhez, melynek eredményeként forgalom növekedést érhetnek el. Természetesen az unió földgázpiaccal kapcsolatos irányelveit követve, ez hatással van a határokon átnyúló kereskedelemre is, úgy, hogy elsődlegesen a hazai igények rugalmas és viszonylag gyors kiszolgálását tartja szem előtt.

A török energiacsomópont létjogosultságát a jelenleg rendelkezésre álló gázinfrastruktúra és annak diverzifikált elérhetősége indokolná. Megvalósulása esetén jó eséllyel a belső gázárak csökkentését eredményezhetné, ezzel egy versenyképesebb piaci környezetet és gazdasági előnyöket biztosítva Törökország számára. A tárolókapacitás növekedésével képes lenne az európai vásárlói igényeket is közvetlenül lereagálni, ezzel hozzájárulni Európa energiaellátási biztonságához. A vezetékes gáz Európa ellátásában jelentős szerepet játszik, amelyben Törökország Azerbajdzsánból, Türkmenisztánból, illetve a Közel-Keletről importált gáz esetében a dél-keleti csomópont szerepét tölthetné be, ezzel Oroszország mellett egy versenyképesebb környezetben újabb ellátási láncot biztosítva Európa számára. Ennek megvalósításához azonban jelentős szerkezetváltásra, a desztinációs klauzulák megszüntetésére lenne szükség, amely utat engedne az importált gáz tovább értékesíthetőségére.

A török energiabiztonsággal kapcsolatos gondolkodásban Törökország energiacsomóponttá fejlesztése kulcsszerepet tölt be a török energiapolitikában. Ezen belül a földgáztranzit is jelentős szereppel bír. Saját céljai megvalósításán keresztül az Európai Unió diverzifikációs törekvéseit is erősíti. Törökország szárazföldi összekötő szerepe mindaddig meghatározó fontossággal bír, amíg az alternatív gázszállítási technológiákkal szemben előnyt élvez. Törökország a gázvezetékeken keresztül történő szállítás esetén valóban alkalmas arra,

hogyan betöltse a „híd” szerepet, azonban a török hub megvalósulása egyelőre csak elméleti síkon létezik (Tongori, 2020).

Ettől függetlenül Törökország komoly hagyománnyal rendelkező geopolitikai gondolkodásának köszönhetően, nincs okunk kételkedni abban, hogy a tudományos-, illetve a politikai szférában betöltött szerepe jelentőséggel bír, melyet az ország a jövőben is igyekszik majd kihasználni.

3. ÖSSZEGZÉS

Jelen szakdolgozatom megírása során törekedtem arra, hogy a rendelkezésre álló szakirodalmak, tudományos publikációk és források tanulmányozásával minél mélyebben megismerjem Törökország közel egy évszázados múltját. A felállított hipotézisek szem előtt tartásával célirányosan kutattam és dolgoztam fel külkapcsolatainak és gazdasági együttműködéseinek folyamatos alakulását, amelyek az aktuális világpiaci helyzettel egyetemben hatottak és jelenleg is hatnak a török gazdaságra. Az elemzések elkészítéséhez és a hipotézisek bizonyításához, természetesen részletesen ismertettem és figyelembe vettem azokat az egyezményeket és szerződéseket, amelyek lehetővé teszik Törökország számára, hogy az Európai Unióval kialakított gazdasági kapcsolatát elmélyítse, függetlenül attól, hogy az EU-val való együttműködést időnként konfliktus jellemzi.

A statisztikai adatok feldolgozása során lehetőségem nyílt arra, hogy megismerjem és megismertessem azokat a régiókat, húzó iparágakat, földrajzi és geopolitikai adottságokat, amelyek Törökország jelenlegi politikai és gazdasági pozícióját tovább erősíthetik. Ezzel hozzájárulva ahhoz, hogy a török állam Európai Unióval kialakított együttműködése szintet léphessen, illetve világgazdasági jelentősége még inkább felértékelődjön.

3.1. Első hipotézis

Az első hipotézis szerint Törökország stratégiai elhelyezkedése és sajátos adottsága miatt a világgazdaság meghatározó szereplője lehet.

Ahogy arra a szakdolgozatomban részletesen kitérek, Törökországot egészen az 1980-as évekig alapvetően az importhelyettesítésre épülő, zártabb gazdasági szerkezet és külpolitika jellemezte. Az export-orientált gazdasági modell átvétele az 1980-as években IMF nyomásra, azonban Turgut Özal miniszterelnöksége alatt egy erős belpolitikai támogatottság mellett

indulhatott meg. Az Özal által koordinált Gazdasági és Stabilizációs Program teljesen megváltoztatta a bezárkózó stratégiát folytató gondolkodást és Törökország diplomáciai kapcsolatait is új szintre emelte.

A gazdasági irányváltás növekvő exporthoz és egyenletes világgazdasági integrálódáshoz vezetett, mindezt úgy, hogy közben a török gazdaságot is számtalan válság sújtotta. Az IMF kibővített hitelkeretével megtámogatott Erős Gazdaság Program keretében teljesült 2001/2002-es válságkezelés Törökország gazdasági fellendülésének előszobája lett. Törökország gazdasági teljesítményének köszönhetően, elmaradott gazdaságból a gazdasági elit (G20) tagja lett, jelenleg pedig a BRICS tagjelöltjei között szerepel.

Törökország szerepe az export piacon felértékelődött, termékszerkezetét és külkapcsolatait pedig a változatosság jellemzi. A beruházások és az árukereskedelem terén az Európai Unió mellett a szomszédos régiók piacaival (Oroszország, Közel-Kelet, Közép-Ázsia, Afrika egyes régiói) is szorosan együttműködik. Több lábon álló külgazdaságpolitikájának köszönhetően mindig talált és talál alternatív felvevő piacot termékei számára.

Törökország rendelkezésre álló természeti erőforrásainak, külkapcsolatainak, földrajzi helyzetének köszönhetően képes az „Új Selyemút” „logisztikai elosztópontjaként, a kaukázusi térség és a Közel-Kelet energiaelosztó államaként, illetve a stabilitás és a béke megteremtése érdekében pedig úgynevezett mediátorként közreműködni. Törökország minden adottsággal rendelkezik ahhoz, hogy a világgazdaság meghatározó szereplője legyen, azonban céljai eléréséhez a nemzetközi versenyképességének növelése elkerülhetetlen.

Száma számára is egyértelmű, hogy a globális versenyben azok a cégek képesek túlélni és piaci előnyre szert tenni, akik a szolgáltatás- és termékfejlesztéseiken keresztül újabb területeket képesek meghódítani. Törökország gazdaságfejlesztési elképzelései alkalmasak lehetnek a török gazdaság erőteljes fejlesztéséhez és a „middle-income trap” elkerüléséhez, azonban az már Törökországon múlik, hogy mennyire lesz képes ambiciózus terveit megvalósítani.

3.2. Második hipotézis

A második hipotézis szerint Törökország külgazdaságpolitikai szemléletváltása elősegítheti a török – EU gazdasági kapcsolatok elmélyülését.

Az Európai Unió és Törökország között a vámunió szoros, azonban a felek közötti instabil kapcsolat jellemzi, függetlenül attól, hogy az 1995-ben aláírt vámuniós megállapodás az EU és Törökország közötti kereskedelmi együttműködést szorosabbra fűzte. Az

importhelyettesítő politikát szép lassan felváltotta az európai piac irányából erősödő import és a szabadkereskedelmi megállapodásoknak köszönhetően az export is, melynek hatására az addig érintetlen török gazdaság növekedésnek indult. Az EU vámuniója a török gazdaságra alapvetően pozitívan hatott, azonban jelentős költséggel is járt, amit Törökország az EU csatlakozás reményében vállalt fel. Ezért is jelentett csalódást számára, amikor 1997-ben kimaradt az EU által tagjelölt országok csoportjából.

A jelenleg is zajló kedvezőtlen politikai folyamatok, a folyamatosan visszatérő jogállamiság kérdése Törökországban, a megoldatlan ciprusi kérdés, vagy akár a vámunió továbbfejlesztésével kapcsolatban megoldásra váró kérdések mind próbára teszik az EU – török kapcsolatokat. Nem véletlen, hogy Törökország szomszédságpolitikai stratégiaváltásának köszönhetően az új piacok irányába is nyitottságot mutat.

Ezek az együttműködések ugyan jelentősen elmaradnak az unióval folytatott gazdasági kapcsolatok eredményeitől, azonban a szomszédos régiók és a távol-kelet termékeinek, illetve szolgáltatásainak közvetítése kapcsán jelentősen hozzájárulhatnak az Európai Unió és Törökország gazdasági kapcsolatainak elmélyüléséhez. Ami az első hipotézis bizonyítása során felvetett világgazdasági integráció tekintetében jelentőséggel bírt – logisztikai elosztópont és energiaelosztó állam – az az Európai Unió szempontjából sem elhanyagolható.

Törökország annak ellenére, hogy az Európai Unióval 2005-ben megkezdett csatlakozási tárgyalásai 2018-ban megrekedtek, az Európai Uniót kiemelt partnerként kezeli. Ugyanakkor az EU számára Törökország is stratégiai fontosságú partner lett.

Ahhoz azonban, hogy a felek közötti gazdasági kapcsolat minél intenzívebben elmélyülhessen, az aszimmetriák kiküszöbölése elkerülhetetlen. Ez azért is élvez prioritást, mert minden irányba mutat, hogy az elkövetkező pár évben nincs arra reális esély, hogy Törökország uniós csatlakozása megvalósulhasson. Ettől függetlenül, ha a felek türelmesen kivárlják a megfelelő pillanatot, a csatlakozásig a közös együttműködés révén elért eredményekből profitálhatnak.

3.3. Következtetések

Törökország kapcsolata az európai kontinenssel többszáz évre nyúlik vissza. Ez idő alatt orientációs dilemmája miatt Törökország folyamatosan kereste és jelenleg is keresi a helyét. Visszatérő kérdés számára, hogy a nyugati modernizációs utat folytassa, vagy keleti gyökereihez visszatérve alternatív fejlődési utat keressen. Törökországnak régóta célja, hogy regionálisan és globálisan is a világ meghatározó szereplője legyen, amely a keleti- és nyugati gondolkodást és a két civilizáció elemeit ötvözve a 21. század legversenyképesebb társadalma lehet.

Jelen dolgozat kapcsán is jól lekövethető, hogy a földrajzi helyzetének és egyedi adottságainak köszönhetően hogyan volt képes elmaradott országból nem csak Európa, hanem a világ egyik legdinamikusabban fejlődő és legerősebb államává előlépni. A korábban zárkózott politikát folytató ország elmúlt öt évtizedes nyitása olyannyira jól sikerült, hogy mostanra már nem csak az Európai Unióval és a regionális szomszédokkal, hanem Afrikával, a latin-amerikai és a távol-keleti térséggel is jelentős együttműködésekkel ápol. A korábban már több alkalommal is megemlített „több lábbon állás” stratégiával igyekszik az újabb lehetőségeket kiaknázni, a jelenlegi pozíciójának megőrzése, illetve magasabb szintre emelése mellett. Erős gazdaságának, hatalmas hadseregének és politikai befolyásának köszönhetően mostanra már minden egyes megnyilvánulása globális jelentőséggel bír, amivel Törökország vezetése is tisztában van. Kialakult státuszának köszönhetően pedig egyre inkább mérlegeli az Európai Unióhoz való csatlakozás lehetőségét. Ez ugyan most a felek között kialakult „páthelyzetnek” köszönhetően nem élvez aktualitást, de a vámunió török gazdaságra gyakorolt pozitív hatásának köszönhetően továbbra is fókuszban van. Ugyanúgy, mint az Európai Unió és Törökország közötti gazdasági együttműködés, amely továbbra is prioritást élvez.

A dolgozat megírása során folyamatosan körvonalazódni látszódtak azok a előnyök, melynek köszönhetően Törökország gazdasági fejlődését lehetőségem nyílt lekövetni. Beleértve a rendelkezésre álló szakmai háttérrel, a megbízhatóságot, a fejlődésre való hajlandóság és a nyitottságot egyaránt. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy a török együttműködésben számos közvetlen, illetve közvetett gazdasági lehetőség rejlik még. Törökország készen áll arra, hogy az újabb és újabb felmerülő igényeket a tőle jól megszokott nyitottsággal és rugalmassággal kiszolgálja.

4. IRODALOMJEGYZÉK

Egeresi, Z. (2017). A Centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban¹. *Magyar Külügyi Intézet – Külügyi Szemle* 2017 (4), 65-67.o., 71.o. Elérhető: <https://hiia.hu/kulugyi-szemle-2017-04/> [Letöltve: 2024. augusztus 3.]

EUSZ: Az Európai Unióról szóló szerződés (a Lisszaboni Szerződés első része)

Graham E.F. (2008). *The New Turkish Republic: Turkey as a Pivotal State in the Muslim World*. Washington DC: United States Institute of Peace Press.

Gürkan, I. (1987). „Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi”. In: *Türkiye'nin Savunması* Ankara: Dış Politika Enstitüsü, Ankara. 1987. 15.o. Idézi: Yeşiltaş: i. m.

Kirişci, K. (2009). *The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state*. *New Perspectives on Turkey*. No.40., 29-57.o.

Kozma, T. és Egeresi, Z. (2020). Úton a függetlenség felé: Törökország földgázpolitikájának (át)alakulás egy változó energiabiztonsági architektúrában. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle* 2020 (4), 20-25.o., 27-28.o. Elérhető: <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/03-kozma-egeresi-19-33-nemzet-es-biztonsag-2020-04.pdf> (Letöltve: 2024. augusztus 25.)

Krugman, P.R. – Obstfeld, M. (2000). *International economics: theory and policy*. 5. kiadás, Reading Mess; Harlow:Wesley

Lewis, B. (1965). *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford:Oxford University Press 231.o.

Losoncz, M. (2011). Az Európai Unió külkapcsolatai és külkapcsolati politikája. *TRI-MESTER Bt. – a Budapesti Gazdasági Egyetem Publikációtár Repozitóriuma* 2011, 16-27.o. Elérhető: <https://publikaciotar.uni-bge.hu/id/eprint/1486/1/euk%C3%BCIkapcs.pdf> [Letöltve: 2024. augusztus 3.]

Martonyi, J. (2018). *Diplomáciai Lexikon: A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó 2018. 79.o.; 355.o.; 439.o.; 485.o.

Müftüler-Baç, M. (2016). The European Union and Turkey: Transforming the European Periphery into European Borderlands. *Robert Schuman Centre for Advanced Studies* 2016 (12) 3.o. Elérhető:

https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/39056/RSCAS_2016_12.pdf?sequence=1

[Letöltve: 2024. augusztus 18.]

Nye, J.S. (2004). *Soft Power: The Means to Succeed in World Politics*. Public Affairs, New York.

Rada, Cs. (2016). Bezárkózásból kiteljesedő aktivizmus: a török külpolitikai alakulásának okai. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle* 2016 (3), 4-4. o. Elérhető: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/3896/3152> [Letöltve: 2024. március 26.]

Rada, Cs. és Rada, P. (2007). Törökország európai uniós csatlakozásának biztonsági aspektusai. *Magyar Külügyi Intézet – Külügyi Szemle* 2007 (6), 5-7.o. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KULUGY_KulugyiSzemle_2007/?pg=560&layout=s [Letöltve: 2024. március 26.]

Rónay, T. (2024). Gyorsuló infláció Törökországban. *Népszava* [online] 2024. február 14. Elérhető: https://nepszava.hu/3225131_gyorsulo-inflacio-torokorszagban [Letöltve: 2024. április 17.]

Şimşek, M. (2014): *How Turkey Will Escape the Middle-Income Trap*. The Wall Street Journal Europe, October 1, p. 15.

Szigetvári, T. (2013). Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója. *Magyar Külügyi Intézet – Külügyi Szemle* 2013 (1), 22-29.o., 35.o. Elérhető: https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2013_01_Terekorszeg_gazdasegi_eta_.pdf [Letöltve: 2024. március. 26.]

Szigetvári, T. (2015). EU – török vámunió: működik-e a „török modell”? *Külgazdaság 2015* (59), 99-108.o. Elérhető: <https://kulgzdasag.eu/article/703> [Letöltve: 2024. március 27.]

Szigetvári, T. (2017). Európai integráció és/vagy keleti nyitás: Török dilemmák a 21. század elején. *HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat – Kihívások 2017* (224), 5-7.o. Elérhető: https://vgi.krtk.hu/files/Kih%C3%ADv%C3%A1sok_224_Szigetv%C3%A1ri.pdf [Letöltve: 2024. február 27.]

Szigetvári, T. (2018). Exportorientáció és belső piac a török növekedési stratégiában. *REAL – az MTA könyvtárának Repozitóriuma - Műhelytanulmányok 2018* (123), 1.o. Elérhető: https://real.mtak.hu/75680/1/MT_123_Szigetvari_u.pdf [Letöltve: 2024. március 26.]

Szigetvári, T. (2019). Emelkedő félhold Európa peremén?: A török gazdaság a 21. század elején. *Magyar Tudományos Akadémia – A világgazdasági tanács nyolcadik ülése 2019.* október 25. 5.o., 21.-27.o., 33-37.o. Elérhető: https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2019/torok_vtt.pdf [Letöltve: 2024. április 18.]

Togan, S. (2012). The EU – Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration. *MEDPRO Technical Report [online] 2012 (9) 1-3. o.* Elérhető: https://aei.pitt.edu/59180/1/No_9_Togan_on_EU-Turkey_Customs_Union.pdf [Letöltve: 2024. március 27.]

Tongori, Zs. (2020). Törökország szerepe az Európai Unió energiabiztonságában – Ankara földgáztranzitban rejlő lehetőségei. *Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika – Közszolgálati Tudásportál 2020 (Doktori PhD) értekezés, 157-244.o.,* Elérhető: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16199/tongori_zsofia_doktori_ertekezes.pdf?sequence=1 [Letöltve: 2024. augusztus 25.]

5. INTERNETES HIVATKOZÁSOK

Európai Bizottság: Első eredményjelentés az EU-Törökország nyilatkozat végrehajtásáról (2016). Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016DC0231&from=MT> [Letöltve: 2024. november 2.]

Európai Unió hivatalos oldala: Célok és értékek. Elérhető: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_hu [Letöltve: 2024. augusztus 20.]

Európai Unió hivatalos oldala: Az EU kereskedelempolitikája. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/trade-policy/#EU%20trade%20legislation> [Letöltve: 2024. augusztus 20.]

Európai Unió hivatalos oldala: A kereskedelmi megállapodások típusai. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/trade-policy/trade-agreements/#what> [Letöltve: 2024. augusztus 20.]

Európai Tanács az Európai Unió Tanácsa: Az EU kereskedelmi megállapodásai. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/trade-policy/trade-agreements/#what> [Letöltve: 2024. augusztus 22.]

Európai Tanács, Az Európai Unió Tanácsa: Migrációs áramlások a kelet-mediterrán útvonalon. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-migration-policy/eastern-mediterranean-route/#turkey> [Letöltve: 2024. november 2.]

Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 21. cikk: Az Unió küldő tevékenységére vonatkozó általános rendelkezések. *EUR-Lex – Az Európai Unió Hivatalos lapja* (2012) 17.o. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0007.02/DOC_1&format=PDF [Letöltve: 2024. augusztus 20.]

Makronóm Blog (2024). A középső közlekedési folyosó felértékelődő szerepe. Elérhető: <https://makronom.eu/2024/02/11/eurazsia-europai-unio-kina-kozep-azsia-kozepso-folyoso-magyarorszag-makronom/> [Letöltve: 2024. november 2.]

planete-energies (2022). Gas pipeline between Europe, Russia and Caucasia. Elérhető: <https://www.planete-energies.com/en/media/infographic/gas-pipelines-between-europe-russia-and-caucasia> [Letöltve: 2024. november 2.]

Presidency of the Republic of Türkiye Investment Office (2024). Elérhető: <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/default.aspx> [Letöltve: 2024. április 20.]

Republic of Turkey Ministry of Industry and Trade (2010). Turkish Industrial Strategy Document (2011–2014): Towards EU Membership. Elérhető: https://www.ab.gov.tr/files/haberler/2011/turkish_industrial_strategy.pdf [Letöltve: 2024. augusztus 28.]

T.C. ENERJİ PİYASASI DÜZENLEME KURUMU: Doğal Gaz Piyasası 2019-2020-2021-2022-2023. Elérhető: <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu> [Letöltve: 2024. szeptember 4.]

T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI (2024). Elérhető: <https://sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi0803011615> [Letöltve: 2024. április 20.]

Turkish Statistical Institute – Külkereskedelem. Elérhető: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=2> [Letöltve: 2024. április 18.]

Turkish Statistical Institute – FDI. Elérhető: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics-December-2023-49630> [Letöltve: 2024. április 18.]

Turkish Statistical Institute – R&D. Elérhető: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Central-Government-Budget-Appropriations-and-Outlays-on-RvD-2024-53799> [Letöltve: 2024. szeptember 3.]

World Bank Group (2024). World Development Indicators: Preview. Elérhető: https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=TUR&gl=1*1dg8i9g*_gcl_au*NzAzMjg5NDgwLjE3MjQ0OTc1MjY.# [Letöltve: 2024. augusztus 24.]

World Trade Organisation (WTO) hivatalos oldala: Principles of the trading system. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm [Letöltve: 2024. augusztus 20.]